

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
Факультет історії, політології та міжнародних відносин
кафедра міжнародних відносин та суспільних комунікацій

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕОРІЇ ЗІТКНЕННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙ С. ХАНТІНГТОНА В
СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЯХ

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:

студент 6 курсу, 603 групи

Гурів Володимир Васильович

Керівник:

кандидат політичних наук,

доцент Мельничук Л.Н.

Рецензент:

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол №_____ від _____ 2024 р.

Зав. кафедрою _____ проф. МакарВ.Ю.

Чернівці – 2024

Анотація

Завершення холодної війни в листопаді 1989 р. та розпадом Радянського Союзу в грудні 1991 р. ознаменував новий період в міжнародних відносинах. В 1996 р. С. Хатінгтон написав «Теорію зіткнення цивілізацій», в цій теорії розглядається аналіз конфліктів на ґрунті: релігії, культури та ідеології. Також в цій теорії зазначається геополітичні конфлікти між Заходом та православним Сходом (Росія проти Заходу), напруженість між Заходом та ісламським світом, і також роль цивілізаційної ідентичності в міжнародних відносинах.

Ключові слова: Зіткнення цивілізацій, Семюель Хантінгтон, геополітика, культура, міжнародні відносини, конфлікт, цивілізаційна ідентичність.

Summary

Das Ende des Kalten Krieges im November 1989 und der Zusammenbruch der Sowjetunion im Dezember 1991 leiteten eine neue Phase in den internationalen Beziehungen ein. 1996 schrieb S. Huntington die Theorie des Zusammenpralls der Zivilisationen, in der Konflikte auf der Grundlage von Religion, Kultur und Ideologie analysiert werden. In der Theorie werden auch geopolitische Konflikte zwischen dem Westen und dem orthodoxen Osten (Russland gegen den Westen), Spannungen zwischen dem Westen und der islamischen Welt sowie die Rolle der zivilisatorischen Identität in den internationalen Beziehungen erwähnt.

Stichworte: Clash of Civilisations, Samuel Huntington, Geopolitik, Kultur, internationale Beziehungen, Konflikt, zivilisatorische Identität.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Гурів В.В. (підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження	8
1.1 Теоретичні основи теорії зіткнення цивілізацій	8
1.2. Методологічні засади дослідження	25
1.3. Аналіз джерельної бази дослідження	31
РОЗДІЛ 2. Аналіз сучасних геополітичних реалій з точки зору теорії	
зіткнення цивілізацій	35
2.1. <i>Основні сучасні геополітичні конфлікти та їхній зв'язок з цивілізаційними поділами</i>	35
2.2 Роль цивілізаційних відмінностей у формуванні міжнародної політики	51
РОЗДІЛ 3. Перспективи розвитку теорії зіткнення цивілізацій в умовах	
сучасних викликів	74
3.1. Переосмислення теорії С.Хантінгтона в контексті сучасних викликів	74
3.2. Прогнозування розвитку цивілізаційних конфліктів у майбутньому	78
3.3. Альтернативні підходи до аналізу міжнародних конфліктів	84
ВИСНОВОК	89
СПИСОК ДЖЕРЕЛ	93
SUMMARY	101

ВСТУП

Актуальність дослідження теорії зіткнення цивілізацій, запропонована С. Хантінгтоном, залишається досить актуальною в умовах сучасних геополітичних змін і викликів. Теорія передбачає, що найважливіші конфлікти у світі після закінчення «холодної війни» спричинятимуться не ідеологією чи економікою, а культурою та цивілізацією. Загалом, насправді, в умовах глобалізації, зростання націоналізму, релігійного радикалізму та міжкультурної напруженості ідеї, озвучені Хантінгтоном, знаходять новий резонанс і заслуговують на більш детальне вивчення та широке обговорення.

Значення теорії зіткнення цивілізацій полягає в тому, що вона передбачає кілька вимірів, які мають стратегічне значення для міжнародної безпеки і стабільності. По-перше, сучасні міжнародні відносини характеризуються посиленням поляризації різних груп за культурними та релігійними ознаками. Цей процес проявляється у збройних конфліктах на Близькому Сході, напруженості в Південній Азії, зростанні напруженості між Заходом і країнами, що належать до інших цивілізаційних блоків, такими як Китай і Росія. Концепція Хантінгтона дозволяє значно краще зрозуміти коріння цих конфліктів та їхню динаміку.

Конфлікт цивілізацій має на увазі не тільки військові конфлікти, але й перетинається в різних аспектах: соціально-економічному та політичному. Масова міграція, зростання чисельності етнічних та релігійних меншин в Європі та Північній Америці, культурні конфлікти всередині багатонаціональних держав - це далеко не останні питання, що лежать в основі значущості Хантінгтона. Він допомагає зрозуміти, чому культурні відмінності можуть спричиняти справді серйозні соціальні проблеми, а також чому ці самі проблеми можна вирішити вже шляхом міжкультурного діалогу та співпраці.

Більше того, роль культурної ідентичності у формуванні національної та світової політики сьогодні зростає. Теорія зіткнення цивілізацій сьогодні знаходить свою підтримку, оскільки політики все частіше апелюють до культурних та релігійних цінностей для мобілізації підтримки серед населення. Це можна спостерігати в риториці національних і популістських рухів у Європі та Америці, а також у політиці держав, спрямованій на захист своєї культурної унікальності на міжнародному рівні.

Метою дослідження є аналіз теорії С. Хантінгтона про зіткнення цивілізацій в умовах сучасної геополітичної реальності.

Завдання дослідження:

1. Детальне вивчення основних положень теорії, її теоретичного підґрунтя та впливу на сучасні наукові дослідження.
2. Висвітлення різних методів дослідження, які дають змогу глибше проаналізувати міжцивілізаційну напруженість та її наслідки.
3. Аналіз джерельної бази дослідження, включаючи праці С. Хантінгтона та сучасні наукові дослідження, аналіз основних джерел інформації за параметрами їх достовірності та актуальності для аналізу сучасних конфліктів.
4. Розглянути спрямованість процесу конфліктів в межах Європи та Азії, зосередивши увагу на Балканському регіоні, Україні та Південно-Східній Азії, під теоретичною парасолькою теорії зіткнення цивілізацій. Вивчення причин, розвитку та наслідків цих конфліктів під кутом зору цивілізаційного протистояння.

Об'єкт дослідження є теорія конфлікту цивілізацій С. Хантінгтона та її сучасні прояви.

Предметом дослідження є основні моменти зіткнення цивілізацій у сучасних міжнародних відносинах, враховуючи культурні, релігійні, політичні та соціально-економічні аспекти.

Методи дослідження: детальний аналіз наукових джерел, огляд офіційних документів та виступів політичних лідерів, порівняльний аналіз сучасних міжнародних конфліктів, синтез отриманих даних, формування експертної думки та позиції, контент-аналіз праць наукових дослідників.

Джерельна база дослідження включає класичні праці С. Гантінгтона та сучасні наукові праці, присвячені дослідженню актуальності його теорії в умовах глобалізації та змін в архітектурі міжнародної безпеки.

Особливу цінність для нас становить праця С. Хантінгтона «Зіткнення цивілізацій і реконструкція світового порядку» 1996 року, яка стала основним теоретичним джерелом для пошуку. Разом з тим, значна увага приділена сучасним науковим статтям та звітам міжнародних організацій, що займаються аналізом сучасних конфліктів та їх культурних коренів.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були висвітлені на XVII міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених. Виступ з доповіддю на тему Геополітичні інтереси держав у російсько-українській війні. Гурів В.В. С. 245-248// Актуальність проблеми зовнішньої політики України XVII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених. Чернівці 30 листопада 2023 року

Структура роботи. У Вступі викладено основні цілі та завдання дослідження, окреслено актуальність теми та значення роботи для розуміння сучасних геополітичних процесів через призму теорії зіткнення цивілізацій Самюеля Гантінгтона.

Розділ "Теоретико-методологічні засади дослідження" присвячений основам та методології дослідження.

Розділ "Основні сучасні геополітичні конфлікти та їхній зв'язок з цивілізаційними поділами" розглядає конкретні приклади сучасних геополітичних конфліктів у різних регіонах світу.

Розділ "Прогнози і майбутні перспективи теорії зіткнення цивілізацій" зосереджується на можливих розвитку та застосуванні теорії в майбутньому.

Висновки підсумовують основні результати дослідження, роблять висновки щодо ефективності теорії зіткнення цивілізацій у сучасних умовах та пропонують рекомендації для подальших досліджень.

Список використаних джерел містить повний перелік літератури та джерел, що були використані у процесі підготовки дипломної роботи.

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження

1.1 Теоретичні основи теорії зіткнення цивілізацій

«Зіткнення цивілізацій» - це теза про те, що постулюється реорганізація людей на основі культурної та релігійної спорідненості для досягнення їхньої національної ідентичності. Це суперечить загальній ідеології холодної війни. Іншими словами, вона виходить за рамки уявлення про те, що основним джерелом конфліктів і насильства не будуть держави, які діють одна проти одної в прагненні досягти своїх національних інтересів[24]. На думку американського політолога Семюела Ф. Хантінгтона, майбутні війни будуть. Вперше ця ідея була висунута в лекції в Американському інституті підприємництва в 1992 році, а пізніше в статті 1993 року «Зіткнення цивілізацій? у журналі *Foreign Affairs*[42], що стала відповіддю на книгу «Кінець історії і остання людина» його колишнього студента Френсіса Фукуями (1992).

Свою тезу Гантінгтон розвинув у книзі «Зіткнення цивілізацій і зміна світового порядку», яка вийшла друком у 1996 році. Раніше цей термін був запозичений Альбером Камю в 1946 році, Гірілалом Джаїном у його критичному дослідженні проблеми Айодх'ї в 1988 році, Бернардом Льюїсом у статті «Коріння мусульманського гніву» у вересневому номері «Атлантичного щомісячника» за 1990 рік, а також Махді Ель Манджрою в його роботі «Перша цивілізаційна війна» в 1992 році. Ще раніше ця фраза з'являється в книзі Бейсіла Метьюза «Молодий іслам на марші: Дослідження зіткнення цивілізацій» (1926).

Вираз натхненний «зіткненням культур», що відбувалося в колоніальний період і в епоху Великої французької революції[27].

Хантінгтон розпочав свої роздуми з розгляду деяких теорій про природу глобальної політики в період після закінчення холодної війни. Ряд теоретиків

і письменників стверджують, що права людини, ліберальна демократія і ринкова економіка стали єдиними ідеологічними альтернативами, які залишилися в живих для держав світу на етапі після закінчення холодної війни. Френсіс Фукуяма стверджував, що людство підійшло до «кінця історії» в гегелівському розумінні. Гантінгтон вважав, що епоха ідеологій закінчилася; світ лише повернувся до доідеологічної нормальності, в якій культурні конфлікти повинні були стати головною віссю конфліктів. Він також пішов ще далі, вказуючи на те, що різні цивілізації представляють найвищу категорію культурної ідентичності, а отже, стануть центром більшості потенційних конфліктів. У своїй статті в журналі «Foreign Affairs» 1993 року Гантінгтон зробив висновок "Це не означає, що конфлікти між цивілізаціями є бажаними[52].

Це лише спроба описати, як може виглядати майбутнє». Отже, у випадку Гантінгтона зіткнення цивілізацій - це передбачуваний розвиток історії. У минулому світова історія була переважно боротьбою між монархами, націями та ідеологіями, як це було в межах західної цивілізації.

Однак із закінченням холодної війни світова політика перейшла в нову фазу, коли незахідні цивілізації більше не перебувають під «патронатом» західної цивілізації, а є новими гравцями і важливими акторами, які разом із Заходом формують світову історію. Гантінгтон детально розглянув і проаналізував різні цивілізаційні блоки: Західний, конфуціанський, японський, ісламський, індуїстський, слов'яно-православний, латиноамериканський і, можливо, африканський. Він вважає, що майбутні війни відбуватимуться на кордонах цих цивілізаційних блоків, наприклад, Захід проти ісламської цивілізації, Захід проти конфуціанської цивілізації.

Поширеними репрезентаціями цієї війни проти світу ісламу є «холодна війна» у формі тероризму та військового конфлікту в державах Близького Сходу, а також деякі інші види протистояння – релігійні війни.

Глобалізація, на думку Гантінгтона, не лише інтенсифікує взаємодію та змішування культур, але й водночас посилює відмінності та конфлікти між культурами. Він також стверджує, що зіткнувшись з глобалізацією, деякі цивілізації можуть націоналізувати свою культурну ідентичність і чинити опір західному впливу, що призведе до ескалації напруженості і конфліктів. Наприклад, ісламський світ, який у світлі глобалізації вважає, що вона суперечить його культурній ідентичності та релігійним цінностям, може розпалити радикалізм і антизахідні настрої.

Далі у своїй книзі Гантінгтон підкреслює, що для процвітання і міжнародної політики необхідно вивчати культурну диверсифікацію; він наголошує на культурних причинах у дипломатії та військовій політиці; діалог і взаємодія з культурними факторами дозволяють зменшити можливості виникнення конфліктів. Хантінгтон зазначає, що розуміння і повага до культурного розмаїття, в принципі, призведе до цивілізованого співіснування всіх народів, що живуть на нашій планеті, допоможе запобігти широкомасштабним і руйнівним конфліктам[37].

«Зіткнення цивілізацій» Семюел П. Хантінгтон має дещо інший погляд на світ. У своїй книзі «Зіткнення цивілізацій і зміна світового порядку» 1996 року він ділить світ на кілька основних цивілізацій. На його думку, культурні та релігійні ідентичності будуть основним джерелом конфліктів у світі після холодної війни. Ось як Гантінгтон поділяє основні цивілізації світу: Західна цивілізація включає Сполучені Штати і Канаду, Західну і Центральну Європу, а також Австралію, Океанію і більшу частину Філіппін. Гантінгтон вважає, що основним питанням для розгляду цих регіонів у майбутньому є

те, чи включати Латинську Америку і колишні країни-члени Радянського Союзу до Західної цивілізації, чи вважати їх окремими цивілізаціями. Консервативний погляд Заходу вбачає в Західній цивілізації країни і культури західного християнства - католицько-протестантського[83].

Західна цивілізація характеризується правами особистості, демократією, капіталізмом і свободою слова. Латиноамериканська цивілізація охоплює Південну Америку, за винятком Гайани, Суринаму і Французької Гвіани, Центральну Америку, Мексику, Кубу і Домініканську Республіку. Хантінгтон вказує на той факт, що народи цих країн підходять для включення до західної цивілізації, оскільки, за великим рахунком, жителі Південної Америки, Центральної Америки та Мексики належать до західних цивілізацій. Проте, сама Латинська Америка є окремою культурою, що має суміш європейської, індіанської та африканської культурної традиції.

Православна цивілізація включає Болгарію, Кіпр, Грузію, Грецію, Румунію, значну частину колишнього Радянського Союзу та Югославії. Хантінгтон зазначає, що країни з неконфесійною православною більшістю зазвичай виключаються, наприклад, мусульманський Азербайджан і мусульманська Албанія, а також більшість Центральної Азії, мусульманські регіони на Балканах, Кавказі та центральних російських регіонах, таких як Татарстан і Башкортостан. Однак Вірменія включена, незважаючи на те, що її домінуюча віра, Вірменська апостольська церква, належить до східного православ'я, а Казахстан також включений, незважаючи на домінуючу віру - сунітський іслам.

Східний світ є сумішню буддійської, ісламської, китайської, індуїстської та японської цивілізацій. Хантінгтон детально аналізує ці цивілізації, поділяючи на нижчеописані.

Китайська цивілізація включає Китай, Кореї, Сінгапур, Тайвань і В'єтнам. Ця група також включає китайську діаспору, особливо в Південно-Східній Азії. Ця цивілізація характеризується сильними конфуціанськими традиціями, колективізмом і централізованим урядуванням.

Японія вважається гібридом китайської цивілізації та старіших алтайських зразків. Японська культура відзначається своєю унікальною сумішшю буддизму, синтоїзму та західного впливу, що проявляється у високорозвинених технологіях і сильних традиційних цінностях.

Буддійські регіони Бутану, Камбоджі, Лаосу, Монголії, М'янми, Шрі-Ланки і Таїланду визначаються як окремі від інших цивілізацій, але Хантінгтон вважає, що вони не складають основну цивілізацію в сенсі міжнародних справ. Буддизм, з його акцентом на духовне просвітлення і мирне співіснування, є домінуючою релігією в цих країнах.

Індуїстська цивілізація розташована переважно в Індії і Непалі, і культурно пов'язана з глобальною індійською діаспорою. Індуїзм, з його багатством богів і ритуалів, а також кастовою системою, визначає соціальну і культурну структуру цих країн.

Ісламська цивілізація охоплює країни з мусульманською більшістю, включаючи Південноазійські країни, такі як Пакистан, Афганістан і Бангладеш, Південно-Східно-Азійські країни, такі як Індонезія і Малайзія. Мусульманський світ Великого Близького Сходу (за винятком Вірменії, Кіпру, Ефіопії, Грузії, Ізраїлю, Мальти і Південного Судану), північної Західної Африки, Албанії, Пакистану, Бангладеш, частини Боснії і Герцеговини, Брунею, Коморських островів, Індонезії, Малайзії, Мальдів і частини південно-західних Філіппін. Ісламська цивілізація характеризується сильною вірою в єдиного Бога (Аллаха), важливістю релігійного права (шаріату) і спільними культурними традиціями.

Цивілізація Африки на південь від Сахари розташована в південній Африці, Центральній Африці (за винятком Чаду), Східній Африці (за винятком Ефіопії, Коморських островів, Маврикію та Суахілійського узбережжя Кенії та Танзанії), Кабо-Верде, Гани, Кот-д'Івуару, Ліберії і Сьєрра-Леоне. Вона вважається можливою восьмою цивілізацією за Хантінгтоном. Ця цивілізація характеризується багатством етнічних груп, мов і культурних традицій, а також значною роллю традиційних релігій і вірувань.

Замість того, щоб належати до однієї з "основних" цивілізацій, Ефіопія та Гаїті класифікуються як "самотні" країни. Ізраїль можна вважати унікальною державою зі своєю власною цивілізацією, яка, однак, дуже схожа на Захід. Хантінгтон також вважає, що англomовні Кариби, колишні британські колонії в Карибському басейні, утворюють окрему одиницю.

Існують також інші країни, які вважаються "розділеними країнами", оскільки вони містять дуже великі групи людей, що ідентифікують себе з окремими цивілізаціями. Прикладами є Україна (розділена між її західною частиною, де домінує східний обряд католицизму, і її східною частиною, де домінує православ'я), Французька Гвіана (розділена між Латинською Америкою та Заходом), Бенін, Чад, Кенія, Нігерія, Танзанія та Того (всі розділені між ісламом та Африкою на південь від Сахари), Гаяна і Суринам (розділені між індуїзмом і Африкою на південь від Сахари), Шрі-Ланка (розділена між індуїзмом і буддизмом) та Філіппіни (розділені між ісламом, у випадку південно-західного Мінданао; сінічними, у випадку Кордильєри; і західнохристиянською більшістю). Судан також включений як "розділена" країна між ісламом та Африкою на південь від Сахари; цей поділ став офіційним розколом у липні 2011 року після приголомшливого голосування за незалежність Південного Судану на референдумі в січні 2011 року

Хантінгтон, аналізуючи ці цивілізації, наголошує на важливості розуміння культурних і релігійних відмінностей для запобігання конфліктам і забезпечення стабільності в міжнародних відносинах. Він підкреслює, що цивілізаційні відмінності мають суттєвий вплив на політичні, економічні та соціальні процеси в різних регіонах світу. Його теорія закликає до врахування цих відмінностей у зовнішній політиці, дипломатії та військових стратегіях, що може сприяти мирному співіснуванню та співпраці між різними цивілізаціями у глобалізованому світі[22]. Під час виступу на Всесвітньому економічному форумі 2004 року Самюель П. Хантінгтон представив свою тезу про зіткнення цивілізацій, яка стверджує, що після закінчення холодної війни тенденції глобальних конфліктів дедалі частіше проявляються на розділах між цивілізаціями. Війни, такі як ті, що сталися після розпаду Югославії, в Чечні та між Індією і Пакистаном, були наведені як докази міжцивілізаційних конфліктів. Хантінгтон також стверджує, що поширена на Заході віра в універсальність західних цінностей і політичних систем є наївною, і що подальше наполягання на демократизації та інших "універсальних" нормах лише посилюватиме антагонізм з боку інших цивілізацій. Хантінгтон бачить, що Захід неохоче приймає це, оскільки саме він побудував міжнародну систему, написав її закони і надав їй сутності у формі Організації Об'єднаних Націй.

Хантінгтон вказує на суттєвий зсув економічної, військової та політичної сили від Заходу до інших цивілізацій світу, найбільш значущим серед яких він називає дві "викликані цивілізації" – сінічну і ісламську. На його думку, сінічна цивілізація Східної Азії культурно утверджує себе і свої цінності відносно Заходу завдяки своєму швидкому економічному зростанню. Зокрема, він вважає, що цілі Китаю полягають у відновленні свого регіонального гегемоністського статусу, і що інші країни регіону

приєднуються до Китаю через історичні ієрархічні структури управління, властиві конфуціанській цивілізації, на противагу індивідуалізму і плюралізму, які цінуються на Заході. Регіональні держави, такі як Південна Корея, Північна Корея та В'єтнам, будуть погоджуватися з китайськими вимогами і ставати більш прихильними до Китаю, а не намагатимуться протистояти йому. Хантінгтон вважає, що зростання Китаю становить одну з найзначніших проблем і найбільшу довгострокову загрозу для Заходу, оскільки культурне утвердження Китаю вступає в конфлікт з американським бажанням відсутності регіональної гегемонії в Східній Азії[23].

Хантінгтон стверджує, що ісламська цивілізація зазнала значного демографічного вибуху, який підживлює нестабільність як на кордонах ісламу, так і всередині нього, де фундаменталістські рухи стають дедалі популярнішими. Проявами того, що він називає "Ісламським Відродженням", є Іранська революція 1979 року і Перша війна в Перській затоці. Можливо, найсуперечливішим твердженням Хантінгтона у статті в *Foreign Affairs* було те, що "іслам має криваві кордони". Хантінгтон вважає це реальною наслідком кількох факторів, включаючи згаданий вище демографічний вибух молоді в мусульманських країнах, а також близькість ісламу до багатьох інших цивілізацій, таких як сінічна, православна, західна і африканська.

Хантінгтон також бачить ісламську цивілізацію як потенційного союзника Китаю, оскільки обидві цивілізації мають ревізіоністські цілі і спільні конфлікти з іншими цивілізаціями, особливо із Заходом[76]. Зокрема, він вказує на спільні китайські та ісламські інтереси в таких сферах, як поширення зброї, права людини та демократія, що суперечать інтересам Заходу, і вважає, що ці цивілізації співпрацюватимуть у цих галузях.

Хантінгтон виділяє Росію, Японію та Індію як "коливні цивілізації", які можуть підтримати будь-яку зі сторін. Росія, наприклад, конфліктує з

багатьма мусульманськими етнічними групами на своєму південному кордоні (такими як Чечня), але, за словами Хантінгтона, співпрацює з Іраном, щоб уникнути подальшого мусульмансько-православного насильства на Півдні Росії та для забезпечення продовження постачання нафти. Хантінгтон стверджує, що формується "сінічно-ісламський зв'язок", у рамках якого Китай буде співпрацювати більш тісно з Іраном, Пакистаном та іншими державами для зміцнення своєї міжнародної позиції.

Хантінгтон також стверджує, що цивілізаційні конфлікти особливо поширені між мусульманами і немусульманами, вказуючи на "криваві кордони" між ісламськими і неісламськими цивілізаціями. Цей конфлікт бере початок ще з початкового поширення ісламу в Європу, його вигнання під час Реконкісти в Іберії, атак Османської імперії на Східну Європу та Відень, а також європейського імперіалістичного поділу ісламських країн у XIX і XX століттях.

Хантінгтон висуває шість пояснень того, чому цивілізації будуть зіткатися. По-перше, цивілізації різняться між собою історією, мовою, культурою, традиціями і, найважливіше, релігією. Ці основні відмінності є продуктом століть і лежать в основі різних цивілізацій, що робить їх тривалими і важко змінюваними. По-друге, світ стає меншим місцем через зростання кількості взаємодій по всьому світу, що посилює "свідомість цивілізацій" і усвідомлення відмінностей між цивілізаціями та спільності всередині цивілізацій. По-третє, економічна модернізація і соціальні зміни призводять до того, що люди відокремлюються від своїх давніх місцевих ідентичностей. Натомість релігія заповнює цю прогалину, забезпечуючи основу для ідентичності і прихильності, яка перевершує національні кордони і об'єднує цивілізації. По-четверте, зростання свідомості цивілізацій посилюється подвійною роллю Заходу. З одного боку, Захід знаходиться на

піку своєї могутності. Водночас серед незахідних цивілізацій відбувається повернення до коренів. Захід на піку своєї могутності стикається з незахідними країнами, які дедалі більше мають бажання, волю і ресурси, щоб формувати світ у незахідний спосіб. По-п'яте, культурні характеристики і відмінності менш змінювані і, отже, менш легко піддаються компромісам і вирішенню, ніж політичні та економічні. По-шосте, зростання економічного регіоналізму підсилює свідомість цивілізацій. Економічний регіоналізм може досягти успіху лише тоді, коли він вкорінений у спільній цивілізації[59].

Хантінгтон передбачає, що в майбутньому центральна вісь світової політики буде складатися з конфлікту між західними і незахідними цивілізаціями, що Стюарт Холл називає "Захід проти решти світу". Він пропонує три форми основних дій, які незахідні цивілізації можуть вжити у відповідь на західні країни: ізоляція, прийняття західних цінностей та балансування західної влади. Незахідні країни можуть намагатися досягти ізоляції, щоб зберегти свої цінності і захистити себе від західної інвазії. Однак Хантінгтон стверджує, що витрати на таку дію високі, і лише деякі держави можуть її здійснювати. Відповідно до теорії "приєднання до сильного", незахідні країни можуть приєднатися до західних цінностей і прийняти їх. Незахідні країни також можуть докладати зусиль для балансування західної влади через модернізацію. Вони можуть розвивати економічну і військову міць та співпрацювати з іншими незахідними країнами проти Заходу, зберігаючи при цьому свої власні цінності та інститути[60].

Хантінгтон вірить, що зростаюча міць незахідних цивілізацій у міжнародному суспільстві змусить Захід почати краще розуміти культурні основи інших цивілізацій. Таким чином, західна цивілізація перестане

вважатися "універсальною", а різні цивілізації навчаться співіснувати і об'єднуватися для формування майбутнього світу.

На думку Хантінгтона, міжцивілізаційні конфлікти можуть проявлятися у двох формах: локальні конфлікти на рівні кордонів і глобальні конфлікти на рівні ядра. Конфлікти на рівні кордонів виникають між сусідніми державами, що належать до різних цивілізацій, або всередині держав, де проживають представники різних цивілізацій. Ці конфлікти зазвичай мають локальний характер і можуть включати різні аспекти, такі як економічні, політичні та соціальні протиріччя.

Конфлікти на рівні ядра відбуваються між основними державами різних цивілізацій і мають глобальний характер. Ці конфлікти можуть виникати з локальних конфліктів на рівні кордонів, коли до них долучаються основні держави. Причини таких конфліктів можуть бути різноманітними: відносний вплив або міць (військова чи економічна), дискримінація людей з іншої цивілізації, втручання для захисту одноплемінників у іншій цивілізації, а також різні цінності та культурні відмінності. Особливо загострюються конфлікти, коли одна цивілізація намагається нав'язати свої цінності іншим.

Японія, Китай та Чотири азійські тигри модернізувалися у багатьох аспектах, зберігаючи традиційні або авторитарні суспільства, що відрізняє їх від Заходу. Деякі з цих країн стикалися з конфліктами із Заходом, а деякі — ні.

Можливо, найяскравішим прикладом не-західної модернізації є Росія, ядро православної цивілізації. Хантінгтон стверджує, що Росія здебільшого є незахідною державою, хоча визнає, що вона має значний культурний спадок спільний із сучасним Заходом. За словами Хантінгтона, Захід відрізняється від православно-християнських країн своїм досвідом Ренесансу, Реформації та Просвітництва; закордонним колоніалізмом, а не континентальною

експансією і колоніалізмом; і впливом класичної культури через стародавню Грецію, а не через безперервну траєкторію Візантійської імперії.

Хантінгтон називає країни, які прагнуть приєднатися до іншої цивілізації, "розірваними країнами". Туреччина, чиє політичне керівництво систематично намагалося вестернізувати країну з 1920-х років, є його головним прикладом. Історія, культура і традиції Туреччини походять від ісламської цивілізації, але її еліта, починаючи з Мустафи Кемалю Ататюрка, який став першим президентом у 1923 році, запровадила західні інститути та одяг, прийняла латинський алфавіт, приєдналася до НАТО і прагнула вступити до Європейського Союзу[63].

Мексика і Росія також вважаються розірваними країнами за Хантінгтоном. Він також наводить приклад Австралії, яка розривається між своєю західною цивілізаційною спадщиною та зростаючими економічними зв'язками з Азією.

На думку Хантінгтона, країна повинна виконати три вимоги, щоб переосмислити свою цивілізаційну ідентичність. По-перше, її політична та економічна еліта повинна підтримати цей рух. По-друге, громадськість повинна бути готова прийняти нову ідентичність. По-третє, еліти цивілізації, до якої країна прагне приєднатися, повинні прийняти її.

У книзі стверджується, що на сьогодні жодна розірвана країна не змогла успішно переосмислити свою цивілізаційну ідентичність, переважно через те, що еліти "господарської" цивілізації відмовляються прийняти розірвану країну. Однак, якщо Туреччина стане членом Європейського Союзу, багато її громадян підтримуватимуть вестернізацію, як зазначив міністр ЄС Егемен Багіс: "Європі потрібно сказати, що коли Туреччина виконає всі вимоги, вона стане членом ЄС на дату Х. Тоді ми знову отримаємо підтримку турецької громадської думки за один день". Якщо це

станеться, це, за Хантінгтоном, буде першим випадком переосмислення цивілізаційної ідентичності[81].

Книгу критикували різні академічні письменники, які емпірично, історично, логічно або ідеологічно заперечували її твердження. Пол Масгрейв пише, що "зіткнення цивілізацій" "користується великим авторитетом серед політиків, які люблять згадувати Сунь-Цзи, але небагато фахівців з міжнародних відносин покладаються на нього або навіть схвалюють його. Відверто кажучи, "зіткнення" не виявилось корисним або точним керівництвом для розуміння світу".

В статті, яка безпосередньо стосується Хантінгтона, вчений Амартія Сен (1999) стверджує, що "різноманітність є ознакою більшості культур у світі. Західна цивілізація не є винятком. Практика демократії, яка перемогла в сучасному Заході, значною мірою є результатом консенсусу, що виник після Просвітництва та Індустріальної революції, і особливо за останнє століття. Читати в цьому історичне зобов'язання Заходу до демократії протягом тисячоліть, а потім порівнювати це з незахідними традиціями (вважаючи кожен з них монолітною) було б великою помилкою"[73].

У своїй книзі 2003 року "Терор і лібералізм" Пол Берман стверджує, що чітких культурних кордонів у сучасному світі не існує. Він вважає, що немає ні "ісламської цивілізації", ні "західної цивілізації", і що докази зіткнення цивілізацій не є переконливими, особливо з огляду на стосунки між США та Саудівською Аравією. Крім того, він зазначає, що багато ісламських екстремістів провели значний час, живучи або навчаючись у західному світі. За Берманом, конфлікт виникає через філософські переконання, які різні групи поділяють (або не поділяють), незалежно від культурної або релігійної ідентичності[7].

Тімоті Гартон Еш заперечує "крайню культурну детермінованість... грубу до пародії" ідеї Хантінгтона, що католицька і протестантська Європа спрямована на демократію, а православна і ісламська Європа повинні прийняти диктатуру[3].

Едвард Саїд відповів на тезу Хантінгтона в своїй статті 2001 року "Зіткнення невігластва". Саїд стверджує, що категоризація Хантінгтоном світових цивілізацій як фіксованих "цивілізацій" оминає динамічну взаємозалежність і взаємодію культур. Довготривалий критик парадигми Хантінгтона і відкритий прихильник арабських питань, Саїд (2004) також стверджує, що теза про зіткнення цивілізацій є прикладом "чистого ворожого расизму, своєрідної пародії на гітлерівську науку, спрямовану сьогодні проти арабів і мусульман"[71].

Ноам Хомський критикував концепцію зіткнення цивілізацій як нове виправдання для США "для будь-яких звірств, які вони хотіли здійснити", що було необхідним після холодної війни, оскільки Радянський Союз більше не був реальною загрозою[78].

У своїй книзі "21 урок для 21-го століття" Юваль Ной Харарі назвав тезу про зіткнення цивілізацій оманливою. Він писав, що ісламський фундаменталізм є більшою загрозою для глобальної цивілізації, а не конфронтацією з Заходом. Він також стверджував, що говорити про цивілізації, використовуючи аналогії з еволюційної біології, є неправильно[36].

Геополітична модель Хантінгтона, особливо структура для Північної Африки та Євразії, значною мірою походить від геополітичної моделі "Проміжного регіону", вперше сформульованої Димитрієм Кіцакісом і опублікованої в 1978 році. Проміжний регіон, що охоплює Адріатичне море та річку Інд, не є ані Західним, ані Східним (принаймні, щодо Далекого

Сходу), але вважається окремим. Щодо цього регіону, Хантінгтон відходить від Кіцакіса, стверджуючи, що між двома домінуючими, але різними релігіями (східним православ'ям і сунітським ісламом) існує цивілізаційна лінія розлому, що призводить до зовнішнього конфлікту. Однак Кіцакіс встановлює інтегровану цивілізацію, що складається з цих двох народів разом з тими, хто належить до менш домінуючих релігій шиїтського ісламу, алевізму і юдаїзму. Вони мають спільні культурні, соціальні, економічні та політичні погляди та норми, які радикально відрізняються від західних та східних (далекосхідних). У Проміжному регіоні, отже, не можна говорити про цивілізаційне зіткнення або зовнішній конфлікт, а скоріше про внутрішній конфлікт, не за культурне домінування, а за політичне спадкоємство. Це успішно продемонстровано на прикладі становлення християнства в елінізованій Римській імперії, становлення ісламських халіфатів з християнізованої Римської імперії та становлення Османського правління з ісламських халіфатів і християнізованої Римської імперії[48].

Мохаммад Хатамі, реформістський президент Ірану (на посаді з 1997 по 2005 рік), представив теорію Діалогу між цивілізаціями як відповідь на теорію Хантінгтона.

В останні роки теорія Діалогу між цивілізаціями, відповідь на зіткнення цивілізацій Хантінгтона, стала центром уваги на міжнародному рівні. Цю концепцію вперше запропонував австрійський філософ Ганс Кьохлер у своєму есе про культурну ідентичність (1972). У листі до ЮНЕСКО Кьохлер раніше запропонував, щоб культурна організація ООН розглянула питання "діалогу між різними цивілізаціями". У 2001 році президент Ірану Мохаммад Хатамі представив цю концепцію на глобальному рівні. З його ініціативи Організація Об'єднаних Націй оголосила 2001 рік "Роком діалогу між цивілізаціями"[53].

Ініціатива "Альянс цивілізацій" була запропонована на 59-й Генеральній асамблеї ООН у 2005 році прем'єр-міністром Іспанії Хосе Луїсом Родрігесом Сапатеро та підтримана прем'єр-міністром Туреччини Реджепом Таїпом Ердоганом. Ініціатива має на меті активізувати колективні дії у різних суспільствах для боротьби з екстремізмом, подолання культурних і соціальних бар'єрів між переважно західним і переважно мусульманським світом та зменшення напруженості і поляризації між суспільствами, які відрізняються релігійними та культурними цінностями[56].

Концептуальні засади теорії зіткнення цивілізацій Самюеля П. Хантінгтона ґрунтуються на ідеї, що культурні та релігійні ідентичності стануть головним джерелом конфліктів у постхолодновоєнному світі. Хантінгтон стверджує, що майбутні війни будуть вестися не між державами, а між культурами та цивілізаціями. Його теорія вперше була представлена у лекції 1992 року, а потім розвинута у статті 1993 року "Зіткнення цивілізацій?" у журналі *Foreign Affairs* та в книзі "Зіткнення цивілізацій і переробка світового порядку" (1996).

Хантінгтон виділяє кілька основних цивілізаційних блоків, серед яких західна, конфуціанська, японська, ісламська, індуїстська, православна, латиноамериканська та африканська цивілізації. Він прогнозує, що майбутні конфлікти будуть виникати на межах цих цивілізаційних блоків, зокрема між Заходом і ісламським світом, а також між Заходом і конфуціанською цивілізацією.

Хантінгтон наголошує на тому, що глобалізація, яка сприяє взаємодії та змішуванню культур, може водночас посилювати культурні відмінності та конфлікти. Він вважає, що у відповідь на глобалізацію деякі цивілізації можуть посилити свої культурні ідентичності та опір західному впливу, що призведе до зростання напруженості та конфліктів. Це особливо актуально

для ісламського світу, який може вбачати у глобалізації загрозу своїм релігійним і культурним цінностям, що спричиняє радикалізацію та антизахідні настрої.

У теорії Хантінгтона також виділяється важливість розуміння культурних відмінностей для успішного ведення міжнародної політики. Вона закликає до врахування цих відмінностей у дипломатичних та військових стратегіях, підкреслюючи необхідність міжкультурного діалогу та співпраці для зниження ризику конфліктів. Хантінгтон вважає, що мирне співіснування цивілізацій можливе лише за умови взаємного розуміння та поваги до культурних відмінностей.

Таким чином, концептуальні засади теорії зіткнення цивілізацій Хантінгтона пропонують новий погляд на природу глобальних конфліктів у сучасному світі, підкреслюючи важливість культурних та релігійних факторів як ключових джерел напруженості. Його теорія закликає до більш глибокого розуміння культурних основ міжнародних відносин, що може сприяти більш мирному та стабільному світовому порядку.

1.2. Методологічні засади дослідження

Дослідження теорії зіткнення цивілізацій Самюеля П. Хантінгтона в контексті сучасних геополітичних реалій вимагає всебічного і міждисциплінарного підходу. Методологія цього дослідження ґрунтується на поєднанні історичного аналізу, культурологічного підходу, політологічного аналізу та соціологічних методів, що дозволяє глибоко зрозуміти та оцінити актуальність теорії Хантінгтона.

Основною метою цього дослідження є аналіз актуальності теорії зіткнення цивілізацій в сучасних геополітичних умовах, а також визначення факторів, які сприяють або, навпаки, перешкоджають міжцивілізаційним конфліктам. Для досягнення цієї мети були сформульовані завдання, які включають:

1. Вивчення історичних передумов та контексту виникнення теорії Хантінгтона.
2. Аналіз культурних, релігійних та соціальних характеристик основних цивілізацій.
3. Оцінка впливу глобалізації на міжцивілізаційні відносини.
4. Критичний аналіз основних положень теорії зіткнення цивілізацій та їх альтернатив.

Методологія дослідження спирається на одну з визнаних теорій міжнародних відносин – цивілізаційний підхід, який дозволяє досліднику сформулювати концепцію роботи та ефективно розв'язати поставлені завдання. Цивілізаційний підхід передбачає аналіз глобальних політичних процесів через призму культурних і релігійних ідентичностей, що дозволяє краще зрозуміти природу конфліктів у сучасному світі.

Історичний аналіз є основним елементом методології, що передбачає вивчення історичних процесів і подій, які вплинули на формування сучасних

цивілізацій та їх взаємодії. Це включає дослідження ключових етапів розвитку західної цивілізації, таких як Ренесанс, Реформація та Просвітництво, а також історію конфліктів і контактів між різними цивілізаціями. Аналізуються історичні приклади, такі як Реконкіста в Іберії, експансія Османської імперії та колоніальна епоха, що демонструють тривалі культурні і релігійні конфлікти. Такий підхід дозволяє виявити історичні закономірності та контексти, які можуть бути корисними для розуміння сучасних геополітичних реалій.

Культурологічний підхід є ще одним важливим аспектом методології. Він передбачає детальний аналіз культурних характеристик різних цивілізацій, включаючи їхні цінності, релігійні вірування, соціальні норми та інститути. Це дозволяє зрозуміти глибокі відмінності між цивілізаціями, які можуть стати джерелом конфліктів. Наприклад, західна цивілізація, що базується на ідеях індивідуальних прав, демократії та ринкової економіки, контрастує з ісламською цивілізацією, яка наголошує на колективних зобов'язаннях і релігійних нормах. Культурологічний аналіз дозволяє виявити фундаментальні розбіжності, що можуть спричиняти конфлікти на цивілізаційному рівні, а також допомагає зрозуміти, як культурні цінності впливають на політичні та соціальні процеси.

Політологічний аналіз зосереджується на дослідженні політичних систем і структур різних цивілізацій, їх взаємодії на міжнародній арені та впливу глобалізації на політичну стабільність. Це включає вивчення ролі міжнародних організацій, таких як ООН, які були створені на основі західних цінностей і правил, та їх взаємодію з незахідними цивілізаціями. Аналізу підлягають також політичні рухи, які виникають у відповідь на західний вплив, такі як ісламський фундаменталізм і китайський націоналізм. Політологічний підхід дозволяє зрозуміти, як політичні фактори можуть

сприяти або запобігати конфліктам між цивілізаціями, а також які політичні інструменти можуть бути використані для запобігання конфліктам.

Соціологічні методи включають вивчення соціальних структур, демографічних тенденцій та релігійних змін у різних цивілізаціях. Зокрема, досліджується демографічний вибух у мусульманських країнах, який підживлює нестабільність та радикалізацію. Аналізуються соціальні рухи, які виникають у відповідь на глобалізацію, такі як ісламське відродження та зростання популярності фундаменталістських рухів. Це дозволяє виявити соціальні фактори, що впливають на виникнення і розвиток конфліктів, а також зрозуміти, як соціальні зміни впливають на міжнародну стабільність і безпеку.

Дослідження також включає кількісний аналіз для оцінки частоти і інтенсивності конфліктів між цивілізаціями. Статистичні дані про війни, терористичні акти та інші форми насильства дозволяють визначити, чи дійсно конфлікти між цивілізаціями є більш поширеними після закінчення холодної війни. Це включає аналіз даних про конфлікти на Балканах, у Чечні, між Індією і Пакистаном та в інших регіонах, де стикаються різні цивілізації. Кількісний підхід дозволяє зробити об'єктивні висновки про актуальність теорії Хантінгтона, що є важливим для наукової обґрунтованості дослідження.

Крім того, дослідження використовує якісний аналіз для глибшого розуміння контексту і причин конфліктів. Інтерв'ю з експертами, аналіз документів і літератури дозволяють отримати більш детальну інформацію про мотивації і погляди учасників конфліктів. Це допомагає виявити, які саме культурні і релігійні відмінності стають причиною конфліктів і як вони впливають на поведінку держав і недержавних акторів. Якісний підхід

доповнює кількісний аналіз, надаючи більш глибоке розуміння проблеми, що є важливим для формування цілісного уявлення про досліджувану тему.

У дослідженні також використовується порівняльний аналіз, який дозволяє порівняти конфлікти між різними цивілізаціями і виявити загальні тенденції. Порівнюються конфлікти в різних регіонах світу, такі як Близький Схід, Південна Азія, Східна Європа та Африка, для визначення спільних рис і відмінностей. Це дозволяє зрозуміти, чи є конфлікти між цивілізаціями унікальними для певних регіонів або вони мають глобальний характер. Порівняльний підхід також дозволяє виявити, які фактори сприяють конфліктам у різних регіонах і які можуть бути використані для запобігання конфліктам.

Дослідження включає аналіз впливу глобалізації на міжцивілізаційні конфлікти. Вивчаються процеси культурного обміну, економічної інтеграції та політичної взаємодії, які сприяють зростанню культурних відмінностей і конфліктів. Аналізуються також реакції різних цивілізацій на глобалізацію, включаючи посилення культурної ідентичності та опір західному впливу. Це дозволяє зрозуміти, як глобалізація впливає на динаміку міжцивілізаційних конфліктів, а також які заходи можуть бути вжиті для мінімізації негативних наслідків глобалізації.

Особлива увага приділяється аналізу сучасних геополітичних реалій, включаючи нові конфлікти і виклики, що виникають у XXI столітті. Вивчаються події Арабської весни, війни в Сирії та Іраку, зростання напруженості в Південно-Китайському морі та інші сучасні конфлікти, які можуть підтвердити або спростувати теорію Хантінгтона. Аналізуються також нові геополітичні альянси і розриви, які впливають на міжцивілізаційні відносини. Це дозволяє оцінити, наскільки теорія зіткнення цивілізацій є

актуальною в сучасних умовах і які її положення можуть бути переглянуті або доповнені.

Важливою частиною методології є критичний аналіз теорії зіткнення цивілізацій. Вивчаються критичні зауваження і альтернативні погляди, які заперечують основні положення теорії Хантінгтона. Наприклад, аналізується робота Амартії Сена, який стверджує, що різноманітність є ознакою більшості культур у світі і що західна цивілізація не є винятком. Розглядаються також аргументи Пола Бермана, який заперечує існування чітких культурних кордонів і стверджує, що конфлікти виникають через філософські переконання, а не культурну або релігійну ідентичність. Критичний аналіз дозволяє оцінити сильні і слабкі сторони теорії Хантінгтона, а також визначити можливі напрямки її подальшого розвитку.

Методологія дослідження також включає аналіз концепції "розірваних країн", які намагаються змінити свою цивілізаційну ідентичність. Вивчаються приклади Туреччини, Росії, Мексики та Австралії, які намагаються інтегруватися в інші цивілізації. Аналізується, чому ці спроби були успішними або невдалими і які фактори впливають на зміну цивілізаційної ідентичності. Це дозволяє зрозуміти, які умови необхідні для успішної зміни цивілізаційної ідентичності і які перешкоди можуть виникати на цьому шляху.

Зрештою, методологія дослідження передбачає застосування міждисциплінарного підходу для досягнення найбільш повного і об'єктивного розуміння теорії зіткнення цивілізацій і її актуальності в сучасних геополітичних реаліях. Історичний, культурологічний, політологічний і соціологічний підходи дозволяють отримати багатогранне уявлення про проблему і зробити висновки, що можуть сприяти вирішенню сучасних конфліктів і забезпеченню мирного співіснування цивілізацій.

Таким чином, методологія дослідження теорії зіткнення цивілізацій Хантінгтона спирається на комплексний аналіз історичних, культурних, політичних і соціальних факторів, які впливають на міжцивілізаційні конфлікти. Це дозволяє отримати цілісне уявлення про актуальність теорії Хантінгтона в сучасних умовах і зробити обґрунтовані висновки про можливі шляхи запобігання конфліктам та забезпечення стабільності в міжнародних відносинах.

1.3. Аналіз джерельної бази дослідження

Аналіз джерельної бази дослідження по темі зіткнення цивілізацій Самюеля Гантінгтона розкриває широкий спектр наукових і публіцистичних матеріалів, що дають можливість глибше зрозуміти як основні положення цієї теорії, так і її критику та альтернативні підходи.

Дослідження включає роботи, що розглядають сучасні політичні та соціальні рухи, а також їх вплив на глобальні взаємодії. Наприклад, праця Emily S. "Contemporary Politics and Social Movements in an Isolated World: Emerging Research and Opportunities" (2021) надає широку картину сучасних соціально-політичних трансформацій, які можна співвіднести з теорією зіткнення цивілізацій, розглядаючи взаємодію культур і соціальних рухів в ізолюваному світі.

Основоположна стаття Гантінгтона "The Clash of Civilizations?" опублікована в журналі "Foreign Affairs" у 1993 році, є базовим джерелом для розуміння концепції зіткнення цивілізацій. Вона слугує відправною точкою для більшості досліджень, що аналізують культурні та релігійні конфлікти в сучасному світі. Крім того, розширене видання "The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order" (1996) доповнює та поглиблює основні тези, надаючи більш детальну аргументацію та емпіричні приклади.

Критика теорії Гантінгтона представлена у працях таких дослідників, як Eriksen T. H., Garsten C. та Randeria S., зокрема у книзі "Anthropology Now and Next: Essays in Honor of Ulf Hannerz" (2014). Ці автори підходять до аналізу цивілізаційних взаємодій з антропологічної перспективи, акцентуючи увагу на важливості розуміння локальних контекстів і індивідуальних практик.

Роботи, що аналізують сучасні конфлікти через призму теорії зіткнення цивілізацій, включають праці Haynes J., зокрема "A Quarter Century of the

'Clash of Civilizations'" (2021). Автор розглядає як успіхи, так і недоліки теорії, оцінюючи її релевантність у сучасних умовах та можливість застосування для пояснення нових конфліктів.

Джерела, що аналізують конкретні історичні контексти, також відіграють важливу роль у дослідженні. Наприклад, праця "Historia Bałkanów. Wiek XVIII i XIX" В. Jelevich (2005) надає глибокий аналіз історичних процесів на Балканах, які можна розглядати в контексті зіткнення цивілізацій.

Сучасні дослідження геополітичних змін у світі, такі як "China's Security Perspectives" М. Bhalla (1998) та "China and Taiwan" S. M. Goldstein (2015), допомагають зрозуміти, як теорія Гантінгтона може бути застосована до аналізу конфліктів у Східній Азії. Ці праці аналізують безпекові перспективи Китаю та Тайваню, розглядаючи вплив культурних і політичних факторів на регіональні конфлікти.

Крім того, важливою частиною джерельної бази є публікації, що стосуються внутрішньоцивілізаційних конфліктів та альтернативних теорій. Наприклад, робота "Globalisation, Democracy and Threat to Diversity" А. А. Engineer (1997) розглядає вплив глобалізації на культурні ідентичності та політичні системи, пропонуючи альтернативний погляд на взаємодію цивілізацій.

Критичні роботи, такі як "Noam Chomsky on The 'Clash of Civilizations'" TrystanCJ (2007) та "The Roots of Muslim Rage" в журналі "The Atlantic", піддають сумніву основні тези Гантінгтона, акцентуючи увагу на політичних і економічних факторах, які залишаються поза його увагою.

Дослідження також включає роботи, що аналізують культурні та релігійні аспекти взаємодії цивілізацій. Наприклад, "The Case for Islamo-Christian Civilization" R. W. Bulliet (2006) пропонує альтернативний підхід до

розуміння взаємодії між ісламським та християнським світами, стверджуючи, що ці цивілізації можуть співіснувати та взаємодіяти на основі спільних цінностей.

Аналіз джерельної бази також включає роботи, що розглядають внутрішні суперечності всередині ісламської цивілізації, такі як "Civilizations, their nature and clash possibilities" R. Mehbaliev та "Islamic Conflict and Violence in Local Communities" I. V. Starodubrovskaya (2020). Ці дослідження підкреслюють важливість розуміння внутрішньоцивілізаційних конфліктів для повного аналізу глобальних тенденцій.

Праці, що розглядають вплив глобалізації на культурні взаємодії, такі як "Making capitalism in China: the Taiwan connection" Y. T. Hsing (1998) та "21 Lessons for the 21st Century" Y. N. Harari (2018), допомагають зрозуміти, як економічні та соціальні зміни впливають на цивілізаційні ідентичності та взаємодії.

Роботи з критикою мультикультуралізму, такі як "Backlash against multiculturalism?" M. Mirza (2004), підкреслюють складнощі, пов'язані з інтеграцією різних культур у глобалізованому світі, та можливі конфлікти, що виникають через культурні відмінності.

Джерела, що аналізують культурний релятивізм, такі як "Cultural relativism" в "The Encyclopedia of World Problems and Human Potential", додають важливу перспективу до розуміння різноманітності культурних ідентичностей та їх впливу на глобальні конфлікти.

Таким чином, джерельна база дослідження на тему зіткнення цивілізацій Самюеля Гантінгтона є широкою та різноманітною. Вона включає як класичні праці Гантінгтона, так і критичні дослідження, що аналізують обмеження та можливості його теорії. Залучення джерел, що розглядають конкретні історичні та сучасні контексти, дозволяє отримати

більш повне уявлення про складність глобальних конфліктів та взаємодій між цивілізаціями. Окрім того, альтернативні теорії та підходи додають важливу перспективу до розуміння природи цивілізаційних конфліктів та можливих шляхів їх вирішення.

РОЗДІЛ 2. Аналіз сучасних геополітичних реалій з точки зору теорії зіткнення цивілізацій

2.1. Основні сучасні геополітичні конфлікти та їхній зв'язок з цивілізаційними поділами

Основні геополітичні конфлікти в Азії є важливим елементом сучасної міжнародної політики, який значною мірою впливає на глобальну стабільність та безпеку. Регіональна динаміка на цьому континенті охоплює широкий спектр конфліктів і суперечок, що мають як економічний, так і політичний виміри. Однак для глибшого розуміння цих процесів важливо враховувати цивілізаційні розбіжності, які є однією з ключових концепцій теорії зіткнення цивілізацій Самюеля Хантінгтона. Хантінгтонова теорія пропонує бачення світу, у якому основні конфлікти майбутнього виникатимуть не через ідеологічні чи економічні причини, а через культурні та цивілізаційні розходження.

Геополітичний конфлікт в Південно-Китайському морі

Азія, з її багатогранною культурною та цивілізаційною мозаїкою, є ареною для вивчення цього феномена. Тут спостерігаються численні випадки геополітичної напруженості, які можна аналізувати через призму цивілізаційних зіткнень. Конфлікти у Південно-Китайському морі, напруженість між Китаєм і Тайванем, а також тривала ворожнеча між Індією та Пакистаном є лише кількома прикладами, що демонструють важливість цивілізаційних факторів у формуванні регіональних конфліктів.

У цьому контексті теорія Хантінгтона допомагає висвітлити глибші корені суперечностей, що лежать в основі багатьох геополітичних конфліктів

в Азії. Вона дозволяє зрозуміти, як культурні та релігійні відмінності, історичні претензії та національна ідентичність впливають на поведінку держав і створюють умови для напруженості та конфліктів. Геополітичні напруженості в Азії, розглянуті в світлі теорії зіткнення цивілізацій, надають глибше розуміння сучасних викликів і дозволяють передбачити можливі шляхи їхнього розвитку та вирішення[84].

Конфлікт у Південно-Китайському морі є яскравим прикладом застосування теорії зіткнення цивілізацій Самюеля П. Гантінгтона. Цей регіональний конфлікт залучає кілька азійських країн, зокрема Китай, Філіппіни, В'єтнам, Малайзію та Бруней, які належать до різних культурних та цивілізаційних груп. У контексті теорії Гантінгтона можна виокремити дві основні цивілізаційні групи. Перша група належить до Синьської цивілізації, що представляє Китай, друга — до різних цивілізацій Південно-Східної Азії, включаючи Філіппіни, В'єтнам, Малайзію та Бруней. Ці цивілізаційні групи мають різні історичні та культурні контексти, які значною мірою впливають на їхні позиції та претензії у цьому конфлікті.

Китай базує свої претензії на Південно-Китайське море на історичних та культурних підставах, що відображають глибоку цивілізаційну спадщину та прагнення до історичної безперервності. Китай посиляється на стародавні карти та записи, що датуються династіями Мін та Цін, які нібито підтверджують його суверенітет над цими територіями. Ці претензії підкріплюються концепцією "історичних прав", яка є ключовим елементом синьської цивілізаційної ідентичності. З іншого боку, країни Південно-Східної Азії, такі як Філіппіни, В'єтнам, Малайзія та Бруней, базують свої претензії на сучасному міжнародному праві, зокрема на Конвенції ООН з морського права (UNCLOS). Вони відкидають історичні претензії Китаю, стверджуючи, що сучасні правові норми мають перевагу над історичними претензіями. Цей

підхід відображає їхнє прагнення до суверенітету та національної ідентичності, а також орієнтацію на західні правові принципи, що є частиною ширшого західного цивілізаційного контексту[38].

Конфлікт у Південно-Китайському морі не є лише територіальним; він також має глибокий цивілізаційний характер. Китай прагне відновити та зміцнити свій історичний вплив у регіоні, який він вважає своєю сферою впливу. Це прагнення є частиною більш широкої стратегії Китаю щодо посилення своєї ролі у світовій політиці та відродження свого статусу великої цивілізації. Країни Південно-Східної Азії, зі свого боку, прагнуть зберегти свою суверенітет та незалежність, захищаючи свої національні інтереси у відповідності до міжнародного права. Вони також намагаються залучити підтримку з боку західних країн, таких як США та члени Європейського Союзу, які підтримують принцип свободи навігації та верховенство права у міжнародних водах. Це відображає їхнє прагнення до інтеграції у західну цивілізацію та міжнародну спільноту.

Конфлікт у Південно-Китайському морі набуває особливого значення у контексті сучасної геополітики через кілька ключових аспектів. По-перше, цей регіон є важливим економічним і стратегічним вузлом, через який проходять значні обсяги світової торгівлі. Контроль над цими водами забезпечує доступ до важливих морських шляхів, а також до багатих ресурсів, таких як рибні запаси і потенційні енергетичні ресурси, включаючи нафту та газ. По-друге, конфлікт у Південно-Китайському морі відображає ширшу тенденцію зростання регіонального суперництва між великими державами, зокрема між Китаєм і США. Вашингтон вбачає у своїй присутності в регіоні гарантію стабільності та безпеки, що є ключовим для збереження впливу США в Азії. Китай, зі свого боку, вбачає у цих водах зону стратегічного інтересу, яка має бути захищена від іноземного втручання[44].

Поряд з економічними і стратегічними аспектами, конфлікт у Південно-Китайському морі має і глибокий культурний вимір. Китай використовує історичні та культурні аргументи, щоб підкріпити свої претензії, підкреслюючи багатовікову присутність і вплив на ці території. Це відображає ширший наратив національного відродження, де Китай прагне відновити свій статус великої держави після століть іноземного домінування і приниження. З іншого боку, країни Південно-Східної Азії, які також мають свої власні історичні та культурні претензії, опираються на сучасні міжнародні правові норми, що відображає їхнє прагнення до національного суверенітету і визнання у міжнародному співтоваристві.

Важливим елементом конфлікту є залучення міжнародних організацій та третіх країн. Наприклад, США і Європейський Союз активно підтримують свободу навігації і верховенство права у міжнародних водах, що є відображенням їхньої прихильності західним цінностям та правовим нормам. Це створює додатковий рівень складності, оскільки Китай вбачає у таких діях втручання у свої внутрішні справи та спробу стримування його зростаючої могутності[62].

Геополітичні розбіжності в геополітичному вимірі між Індією та Пакистаном

Конфлікт між Індією та Пакистаном є одним з найбільш тривалих і складних конфліктів у сучасній історії, і його коріння глибоко вкорінене в цивілізаційних розбіжностях. Теорія зіткнення цивілізацій Самюеля П. Хантінгтона надає інструменти для розуміння цього конфлікту, розглядаючи його через призму релігійних, культурних та цивілізаційних відмінностей. Основні аспекти цього конфлікту включають цивілізаційний розрив, спірний

регіон Кашмір та ширші імплікації, що виходять за рамки територіальних суперечок.

Конфлікт між Індією та Пакистаном глибоко вкорінений у цивілізаційному розриві між двома основними релігійними та культурними групами: індуїстською більшістю в Індії та мусульманською більшістю в Пакистані. Цей розрив був основою для розділення Британської Індії в 1947 році, коли утворилися дві окремі держави з чіткими релігійними та культурними ідентичностями. Індія, з її багатою історією та культурою, що глибоко вкорінена в індуїзмі, представляє одну цивілізаційну парадигму. Пакистан, створений як держава для мусульман, уособлює іншу цивілізаційну парадигму. Це розділення було не лише політичним, але й цивілізаційним, і воно продовжує впливати на відносини між двома країнами[64].

Кашмірський конфлікт є яскравим прикладом зіткнення цивілізаційних ідентичностей Індії та Пакистану. Кашмір має значне релігійне та культурне значення для обох країн. Індія вважає Кашмір невід'ємною частиною своєї території, заснованою на договорі про приєднання, підписаному махараджею Кашміру в 1947 році. Пакистан, зі свого боку, вважає Кашмір природною частиною своєї території, зважаючи на мусульманську більшість населення регіону. Цей конфлікт багаторазово призводив до збройних сутичок та напруженості між двома країнами. Релігійна та культурна символіка Кашміру посилює цивілізаційний аспект конфлікту, роблячи його не лише питанням територіальної приналежності, але й питанням ідентичності та цивілізаційної належності[68].

Ширші імплікації конфлікту між Індією та Пакистаном виходять за межі територіальних суперечок і охоплюють ширші цивілізаційні та культурні наративи. Обидві країни використовують цей конфлікт для

зміцнення своєї національної ідентичності та легітимації своїх політичних режимів. В Індії націоналізм часто пов'язаний з індуїстськими цінностями, тоді як у Пакистані він ґрунтується на ісламських принципах. Цивілізаційний аспект конфлікту також впливає на міжнародну політику. Індія та Пакистан активно шукають підтримки з боку інших країн і міжнародних організацій, використовуючи свої цивілізаційні аргументи. Це призводить до формування альянсів та партнерств, які відображають цивілізаційні лінії розмежування. Наприклад, Індія має тісні зв'язки з західними демократіями, такими як США та ЄС, тоді як Пакистан отримує підтримку від ісламських країн та Китаю.

Історичні події, що призвели до поділу Британської Індії, створили ґрунт для постійного суперництва і взаємної недовіри між Індією та Пакистаном. Це суперництво знаходить свій вираз у різних формах, від політичних та економічних суперечок до відкритих військових конфліктів. Теорія зіткнення цивілізацій допомагає пояснити, чому ці конфлікти є такими тривалими і важко вирішуваними. Релігійні та культурні розбіжності між двома країнами формують їхнє сприйняття одна одної, посилюючи стереотипи і взаємну недовіру. Це створює замкнене коло ворожості, яке важко розірвати навіть за наявності політичної волі до вирішення конфлікту[15].

Крім того, конфлікт у Кашмірі підсилюється внутрішніми політичними чинниками в обох країнах. У Пакистані питання Кашміру використовується для зміцнення національної єдності і легітимації військових та політичних режимів. У Індії ситуація в Кашмірі також використовується для зміцнення націоналізму і підтримки правлячих політичних сил. Це ускладнює пошук компромісу, оскільки будь-які поступки з боку однієї з країн можуть бути сприйняті як політична слабкість.

Міжнародна спільнота також відіграє важливу роль у конфлікті між Індією та Пакистаном. Обидві країни активно шукають підтримки з боку великих держав і міжнародних організацій. Індія позиціонує себе як найбільшу демократію світу і важливого партнера для західних країн, таких як США та ЄС. Пакистан, зі свого боку, отримує значну підтримку від ісламських країн, а також від Китаю, який має свої стратегічні інтереси в регіоні. Це створює складну мережу альянсів і партнерств, які відображають цивілізаційні лінії розмежування і впливають на динаміку конфлікту.

Військовий аспект конфлікту між Індією та Пакистаном також має цивілізаційний вимір. Обидві країни володіють ядерною зброєю, що робить їхнє суперництво особливо небезпечним. Ядерний фактор додає новий вимір до цивілізаційного зіткнення, роблячи його потенційно катастрофічним для всього регіону. Наявність ядерної зброї підсилює риторику ворожості і створює додатковий тиск на політичні режими обох країн, які змушені демонструвати силу і рішучість.

Геополітичні розбіжності між державами Східної Азії

Конфлікт між Північною та Південною Кореєю є складним і багатошаровим явищем, що включає елементи ідеологічних, політичних і геополітичних розбіжностей. Хоча обидві країни поділяють спільну культурну та цивілізаційну спадщину, їхній конфлікт більшою мірою стосується ідеологічного та політичного розколу, який створив різні ідентичності протягом часу. Цей конфлікт відрізняється від класичного зіткнення цивілізацій у розумінні Хантінгтона, оскільки він більше пов'язаний зі спадком холодної війни та впливом зовнішніх цивілізацій.

Північна та Південна Корея поділяють спільну культурну, мовну та історичну спадщину, що походить від стародавнього корейського царства. До

середини XX століття Корея була єдиною країною з однорідною національною ідентичністю. Однак після Другої світової війни та в ході холодної війни Корея була поділена на дві окремі держави з радикально різними політичними системами: комуністичну Північну Корею під керівництвом Кім Ір Сена, підтримувану Радянським Союзом і Китаєм, та капіталістичну Південну Корею, підтримувану Сполученими Штатами та іншими західними країнами. Цей поділ створив дві окремі політичні ідентичності. У Північній Кореї сформувалася тоталітарна держава з сильною ідеологічною основою на основі чучхе (ідеології самодостатності), яка просувала культ особистості навколо сім'ї Кім. У Південній Кореї, навпаки, розвинулася демократична держава з ринковою економікою, орієнтована на західні цінності та технологічний прогрес[67].

Конфлікт між Північною та Південною Кореєю має внутрішні корені, але вплив зовнішніх цивілізацій значно ускладнює його. Втручання Сполучених Штатів і Китаю створює додаткові шари цивілізаційної взаємодії. У цьому контексті можна розглядати конфлікт як зіткнення між західною та східною цивілізаціями через проксі-війну. Сполучені Штати відіграли ключову роль у формуванні сучасної Південної Кореї, підтримуючи її економічний розвиток і військову безпеку. Американська військова присутність на півострові є фактором стабільності, а також джерелом напруженості з Північною Кореєю. Західні цінності демократії, прав людини та ринкової економіки стали основою південнокорейського суспільства, що суттєво відрізняє його від Північної Кореї. Китай є головним союзником Північної Кореї, забезпечуючи економічну та політичну підтримку. Китайська цивілізаційна парадигма, заснована на ідеях конфуціанства, колективізму та централізованого управління, в деякій мірі збігається з півнінокорейським чучхе. Китайська підтримка Північної Кореї також

пов'язана з геополітичними міркуваннями, оскільки Китай прагне мати буферну зону між собою і впливом США в Східній Азії[16].

Розкол між Північною та Південною Кореєю також має глибокі ідеологічні корені. Північна Корея продовжує існувати як закрита, ізольована держава з сильною ідеологічною основою, тоді як Південна Корея розвинулася в одну з найбільш економічно успішних і демократичних країн Азії. Цей ідеологічний розкол ускладнює будь-які спроби об'єднання або мирного співіснування. Вплив ідеологічного розколу проявляється в політиці обох країн, що характеризується високим рівнем взаємної підозри та ворожості. Північна Корея сприймає Південну Корею як "маріонетку" Сполучених Штатів і постійно звинувачує її у підготовці військових провокацій. Південна Корея, своєю чергою, сприймає Північну Корею як загрозу своїй безпеці і стабільності, особливо з огляду на її ядерну програму та періодичні військові провокації.

Ідеологічна основа конфлікту проявляється у різних формах пропаганди, яка підживлює ворожнечу між двома країнами. Північна Корея використовує пропаганду для підтримки культу особистості навколо родини Кім, тоді як Південна Корея акцентує увагу на демократії, правах людини та економічному розвитку як основних цінностях свого суспільства. Цей ідеологічний розкол також впливає на внутрішню політику обох країн, оскільки будь-які спроби нормалізації відносин можуть бути сприйняті як зрада національних інтересів і викликати політичну нестабільність.

Геополітичний вимір конфлікту між Північною та Південною Кореєю також значно ускладнює його вирішення. Сполучені Штати і Китай, як головні зовнішні актори, мають свої стратегічні інтереси на Кореєйському півострові. Сполучені Штати підтримують Південну Корею як важливого союзника в регіоні і прагнуть стримувати вплив Китаю. Китай, своєю

чергою, підтримує Північну Корею як буферну зону проти впливу США і прагне зберегти стабільність на своїх кордонах. Ці геополітичні інтереси створюють додаткові перешкоди для вирішення конфлікту, оскільки будь-які зміни в статус-кво можуть бути сприйняті як загроза національній безпеці обох країн[50].

Роль Росії в цьому конфлікті також заслуговує на увагу. Росія, маючи історичні зв'язки з Північною Кореєю і стратегічні інтереси в регіоні, відіграє роль третього великого гравця, який може впливати на динаміку конфлікту. Підтримка Росією Північної Кореї в міжнародних організаціях і її участь у дипломатичних ініціативах додають ще один вимір до геополітичної складності конфлікту[54].

Відносини між Північною та Південною Кореєю залишаються напруженими, попри періодичні спроби діалогу і нормалізації. Зустрічі на високому рівні, такі як саміт між лідерами двох країн у 2018 році, створюють надію на покращення відносин, але вони часто не приводять до стійких змін у ситуації. Ідеологічний розкол, геополітичні інтереси зовнішніх акторів і внутрішньополітичні чинники продовжують перешкоджати досягненню довготривалого миру і стабільності на Корейському півострові.

Конфлікт між Китаєм і Тайванем є складним і багатограним, коріння якого сягає вглиб історії та культури обох сторін. Розглядаючи цей конфлікт через призму теорії зіткнення цивілізацій Самюеля Хантінгтона, можна побачити глибокі цивілізаційні корені, які впливають на питання національної ідентичності, суверенітету та політичної системи. Конфлікт між Китаєм і Тайванем значною мірою пов'язаний з питанням китайської національної ідентичності та суверенітету. Китай розглядає Тайвань як відокремлену провінцію, яка є невід'ємною частиною більшої синічної цивілізації. Це уявлення про єдність і непорушність китайської території

базується на тисячолітній історії і культурній спадщині, яка підкреслює важливість територіальної цілісності[82].

Тайвань, зі свого боку, розвинув власну ідентичність і політичну систему, яка суттєво відрізняється від материкового Китаю. Тайвань прагне до демократичного управління і міжнародного визнання як суверенна держава. Це відображає ширшу цивілізаційну тему єдності проти фрагментації в межах синічної цивілізації. З одного боку, Китай підкреслює історичну безперервність і суверенітет, а з іншого боку, Тайвань прагне до самовизначення і незалежності. Історичні корені конфлікту сягають 1949 року, коли, після поразки у громадянській війні, уряд Китайської Республіки на чолі з Чан Кайші втік на Тайвань, а на материку була проголошена Китайська Народна Республіка. Відтоді Китайська Народна Республіка розглядає Тайвань як бунтівну провінцію, яка має бути возз'єднана з материковим Китаєм, тоді як Тайвань функціонує як де-факто незалежна держава з власною політичною системою і економікою.

Політичні і ідеологічні відмінності між Китаєм і Тайванем є ключовими аспектами конфлікту. Китайська Народна Республіка управляється комуністичною партією, яка підтримує авторитарну систему правління з сильною централізацією влади. На противагу, Тайвань розвинув демократичну систему, де влада обирається шляхом вільних і справедливих виборів. Ці відмінності відображають різні шляхи розвитку двох частин синічної цивілізації після їх розділення в середині XX століття. Китай, підтримуючи авторитарну модель управління, бачить у демократичному розвитку Тайваню загрозу для своєї власної політичної системи, побоюючись, що успішний приклад Тайваню може надихнути демократичні рухи на материку. Тайвань, у свою чергу, прагне захистити свій демократичний устрій та уникнути впливу комуністичного режиму з

материкової частини Китаю. Геополітичні аспекти конфлікту між Китаєм і Тайванем також грають важливу роль. Китай активно прагне до возз'єднання з Тайванем, розглядаючи це як важливий крок до завершення національного відродження. У той же час Тайвань намагається зміцнити свої відносини з іншими державами, особливо з США, щоб отримати підтримку в збереженні своєї незалежності.

Зовнішні сили, такі як Сполучені Штати, відіграють важливу роль у конфлікті між Китаєм і Тайванем. США мають тісні відносини з Тайванем і забезпечують його військовою підтримкою, що викликає занепокоєння в Китаї. Це створює додатковий вимір цивілізаційної взаємодії, де західна цивілізація впливає на конфлікт у синічному світі. Сполучені Штати, дотримуючись політики "одного Китаю", водночас підтримують Тайвань як стратегічного партнера в Азії, що створює напруженість у відносинах з Китаєм. Китай розглядає будь-яке втручання США як загрозу своїй національній безпеці та територіальній цілісності.

Важливим аспектом є також економічний вимір конфлікту. Тайвань є важливим економічним гравцем у регіоні, зокрема в сфері високих технологій, де він займає провідні позиції у виробництві напівпровідників. Економічні зв'язки між Китаєм і Тайванем є суттєвими, і будь-яка ескалація конфлікту може мати серйозні наслідки для регіональної та глобальної економіки[53]. Тайвань намагається диверсифікувати свої економічні зв'язки, зменшуючи залежність від Китаю, і водночас розвиває партнерства з іншими країнами, щоб зміцнити свою економічну незалежність[31].

Міжнародна спільнота, зокрема Організація Об'єднаних Націй, також відіграє роль у цьому конфлікті. Китай наполягає на визнанні політики "одного Китаю" і заперечує будь-які спроби Тайваню отримати міжнародне визнання як незалежна держава. Тайвань, своєю чергою, намагається

зміцнити свої позиції на міжнародній арені, використовуючи дипломатичні, економічні та культурні важелі впливу.

У контексті теорії зіткнення цивілізацій Самюеля Хантінгтона, конфлікт між Китаєм і Тайванем можна розглядати як боротьбу між двома різними візіями китайської цивілізації. Китай прагне до відновлення своєї історичної єдності і посилення авторитарної моделі управління, тоді як Тайвань представляє демократичну альтернативу, що ставить під сумнів домінуючу позицію комуністичної партії Китаю. Цей конфлікт відображає більш широкі цивілізаційні розбіжності між авторитаризмом і демократією, централізованою владою і самовизначенням, що робить його одним з найбільш важливих і складних викликів сучасної міжнародної політики[1].

Вплив Заходу на країни Східної Азії, такі як Японія та Південна Корея, є складним явищем, яке включає не лише економічні та політичні зміни, але й глибокі культурні та цивілізаційні трансформації. У світлі теорії зіткнення цивілізацій Самюеля Хантінгтона цей вплив можна розглядати як процес, що постійно балансує між адаптацією західних моделей та збереженням власної культурної ідентичності. Японія та Південна Корея, незважаючи на значний вплив західних ідеалів, технологій та економічних моделей, зуміли зберегти свою культурну стійкість, прагнучи до збереження традиційних цінностей та ідентичності. Цей процес можна розглядати як відображення напруженості між глобальними тенденціями модернізації та внутрішніми потребами збереження культурної спадщини.

Модернізація Японії розпочалася в середині 19-го століття під час епохи Мейдзі, коли країна активно приймала західні технології, освітні та військові структури з метою зміцнення своєї позиції на міжнародній арені та уникнення колоніальної долі, яка спіткала інші азійські країни. Цей процес модернізації був водночас засобом самозбереження і способом утвердити

національну ідентичність на нових засадах. Однак, інтеграція західних моделей часто викликала внутрішній опір, оскільки багато хто вбачав у цьому загрозу традиційним цінностям та японському способу життя. Подібний процес відбувся і в Південній Кореї, де модернізація була тісно пов'язана із західнізацією. Після Другої світової війни Південна Корея, як і Японія, прийняла західні економічні та політичні моделі, що сприяло її економічному зростанню та політичній стабільності. Водночас, цей процес не був однозначним і супроводжувався численними внутрішніми дебатами щодо збереження культурної автентичності та ідентичності. Швидка модернізація, особливо під час економічного зростання 1970-1980-х років, створювала виклики для корейського суспільства, що намагалось знайти баланс між традиційними цінностями і новими західними впливами.

Політичні та економічні зміни, спричинені впливом Заходу, призвели до серйозних внутрішніх дебатів у Японії та Південній Кореї. У Японії, після Другої світової війни, впровадження демократії та капіталістичної економіки стало частиною процесу відновлення країни під впливом Сполучених Штатів. Водночас, ці зміни часто супроводжувалися дискусіями про культурну автентичність та ідентичність. У Південній Кореї, яка пережила війни і військові режими, впровадження західних моделей розвитку також викликало численні суперечки. Модернізація, що відбулася завдяки впровадженню західних економічних практик, сприяла економічному зростанню, але водночас призвела до проблем соціальної нерівності та втрати традиційних цінностей.

Внутрішні дебати щодо культурної автентичності та ідентичності часто відображають глибші цивілізаційні конфлікти. У Японії деякі політичні сили прагнуть повернутися до більш традиційних форм управління та соціальних норм, тоді як інші підтримують продовження західного шляху розвитку. У

Південній Кореї ці дебати також мають політичні наслідки, впливаючи на політичну поляризацію та суспільні настрої. Націоналістичні рухи, які виступають проти надмірного впливу Заходу, конкурують з більш ліберальними силами, що підтримують інтеграцію в глобальну економіку і прийняття західних демократичних цінностей. Геополітичний вплив Заходу на країни Східної Азії відіграє важливу роль у формуванні їхніх відносин з Заходом. Підтримка Сполученими Штатами Японії та Південної Кореї в їхньому економічному та військовому розвитку створила нові динаміки в регіоні. Однак ці відносини також призводять до напруженості, коли культурні і цивілізаційні відмінності стають очевидними. Сполучені Штати, намагаючись зміцнити свої позиції в Азії, активно підтримують обидві країни, що створює додатковий вимір цивілізаційної взаємодії.

Основні геополітичні конфлікти в Азії, розглянуті через призму теорії зіткнення цивілізацій Самюеля Хантінгтона, демонструють складну взаємодію культурних, релігійних та цивілізаційних факторів, які значно впливають на сучасну міжнародну політику. Конфлікти в Південно-Китайському морі, напруженість між Китаєм і Тайванем, а також тривала ворожнеча між Індією та Пакистаном ілюструють, як цивілізаційні розбіжності формують позиції та дії держав. У кожному з цих конфліктів ми бачимо глибоко вкорінені культурні та релігійні контексти, які впливають на національну ідентичність, питання суверенітету та політичну систему.

Китай, з його прагненням відновити історичний вплив і зміцнити синічну цивілізацію, стикається з країнами Південно-Східної Азії, які базують свої претензії на сучасних міжнародних правових нормах. Конфлікт між Китаєм і Тайванем відображає зіткнення двох різних візій китайської цивілізації: авторитарної і демократичної. Тривала напруженість між Індією та Пакистаном є результатом глибокого цивілізаційного розколу між

індуїстською та мусульманською спільнотами. Конфлікт між Північною та Південною Кореєю, хоча й має спільне культурне коріння, ускладнений ідеологічними та геополітичними факторами.

Таким чином, теорія зіткнення цивілізацій надає цінний аналітичний інструмент для дослідження основних геополітичних конфліктів в Азії, допомагаючи зрозуміти складні взаємозв'язки між культурними, релігійними та цивілізаційними факторами, які формують міжнародну політику. Враховуючи ці фактори, міжнародна спільнота може розробляти більш цілісні та інклюзивні підходи до врегулювання конфліктів і сприяння стабільності у цьому стратегічно важливому регіоні.

2.2 Роль цивілізаційних відмінностей у формуванні міжнародної політики

Роль цивілізаційних розбіжностей при формуванні міжнародної політики на Балканах та Україні

Територія Балканського півострова вже століттями є місцем зіткнення різних цивілізацій, культур та релігій. Боснія та Герцеговина особливо добре відображають цей клімат, оскільки на цих землях проживають три етноси та релігії. Одними з перших народів, які населяли Боснію та Герцеговину, були іллірійці. На межі V та VI століть слов'яни розширилися на балканські землі, змінивши таким чином політичний та етнічний характер регіону. До VII століття слов'янські племена почали оселятися на Балканах, утворюючи політичні організації, завдяки чому колишні іллірійці, римляни або греки залишали ці землі або поступово асимілювалися серед слов'ян[44].

У VII столітті серби також оселилися на Балканському півострові. Вони утворили велику Сербську унію, яка з часом розпалася, поступившись місцем численним слов'янським князівствам на територіях сучасної Сербії, Чорногорії, Герцеговини та Хорватії. Серби прийняли християнство в другій половині IX століття під впливом Візантії, тоді як Хорватія опинилася під впливом Риму і Візантії, згодом ставши католицькою.

Територія сучасної Боснії та Герцеговини формувалася під впливом сербської та хорватської державності, а також двох релігій - православної та католицької. На зламі XIII та XIV століть турки-османи почали експансію на Балканах. Битва на Косові в 1389 році, що призвела до довготривалої неволі, стала символом боротьби сербів проти турецьких завойовників. Після турецької експансії в XV столітті процес ісламізації Боснії швидко

прогресував. Це було зумовлено релігійними поділами серед християн та прагненням уникнути високих податків[44].

Формування нової державної релігії посилило ворожнечу між сербами, хорватами та мусульманами. Мусульмани стали привілейованою групою, тоді як християни мали обмежені права. У середині XVIII століття мусульмани становили лише 33% населення, тоді як православні - 43%, а хорвати - 20%. Під час окупації Австро-Угорщиною ситуація православних сербів не змінилася значно, тоді як мусульмани отримали значний вплив[44].

Протягом XV-XIX століть у Боснії та Герцеговині сформувалися три релігії: православна, католицька і мусульманська. У 1993 році було прийнято термін "бошняк" для опису мусульман, а "босанець" для інших жителів держави, але цей термін не набув популярності. Більшість людей описували себе як сербів або хорватів, що сповідують іслам.

Після Другої світової війни Йосип Броз Тіто створив нову політичну структуру, до якої увійшла Боснія. Наслідком комуністичного правління стало зменшення кількості мусульман та секуляризація держави, що викликало опір з боку боснійських мусульман, зокрема Алії Ізетбеговича.

У 1991-1992 роках питання залишення в складі Югославії було одним із головних для Боснії та Герцеговини. 25 червня 1991 року Словенія та Хорватія оголосили незалежність, що стало початком конфлікту з Югославською народною армією та федеральною владою в Белграді. У другій половині 1991 року боснійський парламент за підтримки Партії демократичної дії та Хорватської демократичної співдружності ухвалив "Меморандум свободи", проголосивши суверенітет держави. Це посилювало конфлікт у країні, коли серби підтримали проведення референдуму щодо відокремлення земель Республіки Сербської від Боснії та Герцеговини[66].

З весни 1991 року всі етнічні групи почали створювати свої збройні сили. У серпні 1991 року мусульманська громада попросила допомоги у разі можливої війни. Алія Ізетбегович наказав створити таємну Патріотичну лігу, що складалася з мусульман і злочинців. Вона стала основою урядової армії, яку під час війни очолював Сефер Халілович. Ця армія була офіційно перейменована на Армію Республіки Боснія та Герцеговина (АРБіГ).

На території, населеній сербами, також створювалися війська, що приєдналися до руху "Четників" із Сербії, очолюваного Воїславом Шешелем, та парамілітарних груп, таких як загони "Капітана Драгана", "Білі орли" та "Тигри" Желка Ражнатовича ("Аркан"). Вони перейняли символіку Четників Михайловича, зокрема чорні прапори з мертвими черепами. Під час війни в Боснії допомога федеральної армії та сербських офіцерів була найбільш корисною для сербських військ[66].

Боснійські хорвати також створювали свої військові формування - Хорватську раду оборони (ХРО), яка у 1991-1992 роках налічувала 35-40 тисяч солдатів, озброєних важкою зброєю. Вони отримували значну допомогу з Загреба та хорватських парамілітарних сил.

Перспектива війни була очевидною. Перші постріли прозвучали від сербських бойовиків у лютому 1992 року. У березні 1992 року мусульманські бойовики обстріляли весільну процесію в Сараєво, що загостило ситуацію. 3 березня Боснія та Герцеговина проголосила незалежність, яку 6 квітня визнали Європейське економічне співтовариство та США. У відповідь боснійські серби проголосили незалежність Республіки Сербської Боснії та Герцеговини. З початку квітня 1992 року почалися запеклі мусульмансько-сербські бої[66].

Сараєво стало важливим гарячою точкою. Спочатку хорвати об'єдналися з мусульманами, але згодом співпрацювали з сербами для

утримання своїх міст. Важливим символом боротьби стало знищення "Старого мосту" в Мостарі хорватською армією. У лютому 1994 року мінометна граната вбила понад 60 людей на ринку Маркале в Сараєво, що викликало міжнародне обурення.

Наступною подією, що вплинула на громадську думку, стала різанина в Сребрениці, де серби вбили близько 7000 чоловіків і хлопців. Це допомогло створити пропаганду про мусульманські жертви та сербських "військових злочинців".

У серпні 1995 року американці приєдналися до війни, зокрема Річард Холбрук. Операція НАТО "Обдуманна сила" розпочалася 30 серпня і завершилася 14 вересня, що значно ослабило сербські сили. Наприкінці жовтня бої в Боснії завершилися.

Війна в Боснії та Герцеговині ідеально відображає ідею "синдрому споріднених країн" Самюеля Хантінгтона, де різні держави підтримували воюючі сторони: сербів - Сербія, хорватів - Хорватія, а мусульман - Туреччина та інші ісламські країни[85].

У 1991 році Словенія та Хорватія спробували вийти з Югославії, просячи підтримки від західних країн. Німеччина першою підтримала ці прагнення, під впливом католицьких груп тиску та церкви, яка мала добрі стосунки з хорватською церквою. Використовуючи аргумент "права народів на самовизначення", Німеччина прагнула здобути політичний та економічний вплив на Балканах. Вони надіслали підрозділи Бундесмаріне на війну, брали участь в операції "Deny Flight" та були посередниками у мирних планах. Після Дейтонських угод Німеччина надіслала загін із 3000 солдатів у складі СФОР (Стабілізаційні сили НАТО)[87].

Ватикан чітко висловив свою підтримку розпаду Югославії. Папа Іоанн Павло II визнав Хорватію, назвавши її представником західного християнства

на Балканах. У 1994 році Папа хотів відвідати три республіки, але серби не погодилися, і він відвідав лише Загреб. У 1998 році Степінець, пов'язаний із фашистами під час Другої світової війни, був беатифікований, що викликало обурення серед сербів.

Хорватію підтримували інші католицькі країни, такі як Польща та Угорщина, що надавали зброю попри ембарго ООН. Тисячі добровольців із західних католицьких країн приєдналися до хорватської оборонної армії. Республіка Сербська отримувала підтримку від Росії, Сербії та Греції, які, попри ембарго, постачали зброю та обладнання. Російська дипломатія зіткнулася з дилемою між відновленням відносин із Заходом і підтримкою панславистської ідеї. Росія була найсильнішим союзником Сербії, засуджуючи дії НАТО і накладаючи вето на невідповідні для Сербії резолюції ООН. Росія також брала участь у мирних переговорах і відправила солдатів до Сил впровадження (IFOR).

Боснійські мусульмани отримали найбільшу підтримку. У червні 1992 року Організація мусульманських держав (ОСІ) створила групу для вирішення справ Боснії. Туреччина, Іран, Саудівська Аравія та інші країни допомагали мусульманам фінансово, політично та військово. Туреччина підтримувала контрабанду зброї до Боснії та відправила солдатів до ООН. Іран був головним постачальником зброї та військових експертів, навчання проводили іранські військові[6].

Багато мусульманських країн та благодійних організацій долучилися до допомоги. У вересні 1992 року у мечеті в Загребі відбулася конференція з організації фінансової допомоги боснійським мусульманам[65]. Ветерани війни в Афганістані, відомі як таліби або моджахеди, прибули до Боснії, формуючи загони бійців з терористичних груп, таких як Хезболла та Аль-Каїда. Їх кількість могла досягати 4 тисяч. Елітна дивізія "Ханджар", під

командуванням Махмуда Абу Абдельазіза аль-Мунтасиба, носила емблему із золотим півмісяцем.

Розвиток війни в Боснії та Герцеговині та вплив добровольців з мусульманських країн призвели до того, що багато секуляризованих боснійців звернулися до ісламу[86]. Радикалізм моджахедів вплинув на перетворення контрольованих територій на конфесійну державу: Коран став обов'язковим для читання, радіо та телебачення зазнали цензури, а у школах з'явилися арабські місіонери. Саудівські ваххабіти змусили мусульманських жінок носити хіджаби та інший скромний одяг. Благодійна допомога залежала від дотримання ісламських принципів.

Моджахеди, що воювали в Боснії, відзначалися жорстокістю щодо християнського населення, відрубуючи голови супротивникам та вчиняючи інші жахливі акти насильства. Фотографії з 1992 року показують саудівців з відрубаними головами сербів. Інші випадки включали виколювання очей, випатрання та згвалтування молодих дівчат за шаріатським законом[86].

Самюель Гантінгтон зазначає, що підтримка Сполученими Штатами боснійських мусульман була "відходом від цивілізаційного зразка". Підтримка була обмежена через стримувальну політику Білла Клінтона, але закриття очей на порушення ембарго та участь американських сил у війні сприяли перемозі мусульман. Це пояснюється прагненням США ідентифікувати сили добра і зла у конфлікті, підтримуючи мультикультурну ідею Боснії та ворожість до Сербії. В результаті США сприяли виникненню мусульманської держави, залежної від Ірану[4].

Теорія світових цивілізацій Гантінгтона не є новою чи інноваційною. Він посилається на численних вчених, які раніше вивчали природу цивілізацій, і цей список можна було б розширити. Зокрема, немає єдиної згоди щодо існування православної цивілізації у формі, яку пропонує

Гантінгтон, де Греція, Румунія та Сербія знаходяться разом з Росією. Це вимагає глибшого розгляду, наприклад, теорії Оскара Халецького, який вивчав внутрішні кордони в Європі[34].

Халецький працював над питаннями кордонів у Європі, опублікувавши в 1950 році книгу "Межі та поділи європейської історії". Він вважав, що в Європі існує чотири регіони, виключаючи Росію, яка не належить до європейської цивілізації. У своїй книзі "Прикордонні землі західної цивілізації" він чітко описав цю концепцію. За Халецьким, Європа складається з Західної Європи, Західної Центральної Європи, Східної Центральної Європи та Східної Європи[9]. Його розрізнення двох центральних частин континенту було інноваційним[35].

Халецький включає Бенілюкс, Швейцарію та Скандинавію (без Фінляндії) до Західної Європи. Західна Центральна Європа складається з Німеччини, яка була "в межах європейської спільноти, світом у собі". Східна Центральна Європа включає держави-наступники Габсбурзької монархії, а також Фінляндію та Грецію. Східна Європа, за Халецьким, включає Україну та Білорусь, якщо вони будуть звільнені від Радянської Росії.

Після розпаду СРСР країни Східної Центральної Європи приєдналися до ЄС та НАТО. Балтійські держави, як єдині колишні радянські республіки, також увійшли до цієї групи через їхнє історичне коріння на Заході. Халецький вважав, що Росія не є частиною Європи, порівнюючи її з Туреччиною як позаєвропейськими державами.

Халецький критикує теорію єдності православного світу, вважаючи, що релігійні відмінності не повинні бути єдиною основою для розмежування. Він також підкреслює відмінності всередині православ'я між Грецією та Росією[18].

Для підтримки своєї теорії він звертається до російських концепцій, представлених слов'янофілами та євразійцями. Євразійці вважали Росію субконтинентом, який не належить ані до Європи, ані до Азії. Слов'янофіли еволюціонували до агресивного націоналізму, що протиставив Росію "гнилому" Заходу.

Слов'янофільство почалося як широка концепція культурного походження Росії. З часом панславізм став геополітичною доктриною, припускаючи домінування Росії над територією між Адріатичним, Балтійським і Чорним морями. Доктрина панславізму була викладена в книзі Миколи Данилевського "Росія і Європа" (1869), де він поділив світ на десять "історико-культурних типів". Данилевський бачив боротьбу між римсько-германським і слов'янським світом як найважливішу[21].

Концепція Гантінгтона про поділ між західними та слов'яно-православними цивілізаціями подібна до теорії Данилевського, яка служила російському імперіалізму. Це об'єднання слов'ян мало відбутися через завоювання, оскільки південні та західні слов'яни жили в іншому світі цінностей. Поляки відігравали особливу роль у цьому зіткненні, їх вважали "зрадниками слов'янства".

Халецький пропонує більш деталізовану концепцію, що заслуговує на увагу. Халецький вивчав кордони Європи та її внутрішні поділи, вказуючи на суттєві відмінності між Руссю (Рутенією) та Росією.

Київська Русь, набагато старіше державне утворення, ніж Росія, вступила в європейську історію паралельно з Польщею. Її хрещення відбулося в 988 році, всього через 22 роки після хрещення Польщі. Халецький підкреслює, що слов'янські племена переселилися з Києва в басейн Волги, де змішалися з фінськими племенами. З XII століття Велике князівство Володимирське (пізніше Московське) кидало виклик Києву. У

1169 році Андрій Боголюбський вторгся в Київ і знищив його, що стало остаточним розривом між старою і новою Руссю. Боголюбський не захопив Київ для політичного впливу, а для пограбування[51].

Згодом Київська Русь стала фрагментованою, втрачала своє значення, а регіон був завойований монголами (1237-1242). Монгольська спадщина спричинила підкорення Москви монгольським соціально-політичним зразкам, тоді як у старій Русі монгольський вплив був незначним. Халєцький наголошує, що Русь вже була частиною європейської спільноти, тоді як колоніальна Росія на Волзі не інтегрувалася в Європу.

Халєцький підкреслює важливість інкорпорації рутенських територій до Польсько-Литовської федерації, створеної в 1386 році в Крево. Литовці, навернені в католицизм у 1387 році, разом з рутенцями були включені в європейську спільноту. Попри Берестейську унію (1596), рутенці брали участь у Ренесансі, Реформації та Контрреформації, що розширило межі європейської спільноти до кордонів Ягеллонської федерації[79].

Росія почала експансію на Захід з XVII століття, інкорпоруючи Київ (1667), балтійські провінції, Фінляндію та більшу частину Польщі у XVIII столітті. Халєцький визнає, що з XVIII століття європейську історію не можна писати без Росії, проте вестернізація Росії була поверхневою. Інкорпоровані території не європеїзували Росію, скоріше вони зазнавали русифікації.

Халєцький вважає, що Радянський Союз був антиєвропейським, загрозою євразійщини для європейських націй. Після розпаду СРСР лише білоруси та українці не здобули незалежність, проте після Другої світової війни кордон пересунувся до "черчіллівської" лінії Щецин-Трієст. На думку Халєцького, цивілізаційний кордон, заснований лише на релігійних

підставах, є ненадійним. Він заперечує існування слов'яно-православної цивілізації, пропонуючи концепцію євразійської цивілізації.

Теорія Гантінгтона також натякає, що випадок України складніший. Його карта розділяє Україну на дві частини, з західною частиною на боці Західної цивілізації. Гантінгтон стверджує, що після 1991 року Україна була розірваною країною з російськомовним сходом і вестернізованим заходом. Прозахідний рух України проявився у Помаранчевій революції (2004) та Революції Гідності (2013-2014), що були чіткими прозахідними деклараціями українського суспільства[40].

Паралельно Росія після розпаду СРСР консолідувалася, придушивши дві чеченські війни та відновивши вплив на територіях колишнього СРСР. Після анексії Криму та конфлікту на Донбасі у 2014 році Росія почала повномасштабну війну в 2022 році, щоб запобігти інтеграції України в Західну цивілізацію[69].

Анексія Криму була порушенням міжнародного права, що призвело до введення санкцій проти Росії з боку ЄС, США та інших країн. Росія аргументувала свої дії захистом російськомовного населення, але більшість міжнародної спільноти засудила ці дії як агресію та порушення суверенітету України.

Конфлікт на Донбасі почався з проросійських протестів у східних регіонах України, які переросли у збройне протистояння між українськими силами та підтримуваними Росією сепаратистами. З 2014 року війна на Донбасі призвела до значних людських втрат і руйнувань, створивши гуманітарну кризу в регіоні.

Попри Мінські угоди, підписані в 2014 і 2015 роках для врегулювання конфлікту, бої тривали. Основними пунктами угод були припинення вогню, відведення важкої зброї, амністія для учасників конфлікту та проведення

місцевих виборів у контрольованих сепаратистами регіонах. Однак, жодна зі сторін не дотримувалася повністю умов угод, що призвело до їхньої фактичної неефективності.

У 2022 році Росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, що стало кульмінацією напруженості між двома країнами. Війна спричинила масові руйнування, мільйони біженців і значні людські втрати. Міжнародна спільнота відреагувала новими санкціями проти Росії та підтримкою України, включаючи постачання зброї, фінансову допомогу та гуманітарну підтримку.

Протистояння Росії та України також має культурні та ідеологічні аспекти. Україна прагне утвердити свою національну ідентичність, незалежність та інтеграцію з Європою, тоді як Росія намагається зберегти свій вплив і контролювати розвиток сусідніх країн. Російська пропаганда часто представляє Україну як частину "руського світу" та намагається дискредитувати українську владу, тоді як українські медіа фокусуються на захисті національного суверенітету та викритті російської агресії[75].

Війна також підсилила патріотизм і національну єдність в Україні, сприяючи формуванню громадянського суспільства та активізації міжнародних зусиль з підтримки країни. Українці продовжують захищати свою незалежність і територіальну цілісність, тоді як Захід надає всеосяжну підтримку.

У майбутньому протистояння між Росією та Україною матиме значний вплив на регіональну та глобальну безпеку. Успіх України в її боротьбі за суверенітет і незалежність може стати прикладом для інших країн, що прагнуть звільнитися від впливу великих держав. Однак, конфлікт також демонструє ризики ескалації та можливість втручання інших світових гравців у регіональні конфлікти.

Це не просто конфлікт у межах "слов'яно-православної" цивілізації, а конфлікт між Західною (Євроатлантичною) та Євразійською цивілізаціями. Росія намагається включити Русь до своєї цивілізації, але Україна повільно рухається на Захід. Захід підтримує Україну, щоб допомогти їй повернутися до Євроатлантичного цивілізаційного кола, тоді як Росія намагається цьому завадити всіма засобами.

Конфлікти на Балканах та в Україні демонструють глибокі історичні, культурні та релігійні корені, що відображає тезу Самюеля Гантінгтона про зіткнення цивілізацій. Балканський півострів, зокрема Боснія та Герцеговина, є прикладом регіону, де століттями відбувалися зіткнення різних цивілізацій, культур та релігій. Історія Боснії демонструє взаємодію та конфлікти між іллірійцями, слов'янами, сербами, хорватами та турками-османами, що привело до формування православної, католицької та мусульманської спільнот[5].

У ХХ столітті політичні зміни, зокрема вплив Австро-Угорщини та комуністичного режиму Йосипа Броз Тіто, ще більше ускладнили ситуацію. Війна в Боснії у 1990-х роках, із залученням міжнародних сил і моджахедів, підтверджує ідею Гантінгтона про "синдром споріднених країн", де зовнішні цивілізації підтримують своїх етнічних та релігійних побратимів.

Конфлікт в Україні після 2014 року, що розпочався з анексії Криму Росією та війни на Донбасі, також підтверджує тези Гантінгтона. Протистояння між прозахідними українцями та проросійськими силами демонструє зіткнення між Західною та Євразійською цивілізаціями. Україна, намагаючись утвердити свою національну ідентичність та інтеграцію з Європою, зіткнулася з російськими спробами зберегти свій вплив на пострадянському просторі.

Таким чином, конфлікти на Балканах та в Україні ілюструють актуальність теорії Хантінгтона про зіткнення цивілізацій. Вони підкреслюють, що геополітичні конфлікти мають не лише політичні, але й глибокі культурні та цивілізаційні корені. Розуміння цих аспектів є ключовим для аналізу та врегулювання сучасних конфліктів у Європі.

Роль цивілізаційних розбіжностей при формуванні міжнародної політики на Близькому Сході та Африці

Хантінгтон стверджував, що цивілізації є унікальними та не універсальними. Він вважав, що Захід не повинен втручатися у внутрішні справи інших країн, що відображало ізоляціоністське ставлення Заходу. Це ізоляціонізм базувався на культурній інтроверсії, тоді як на геополітичному рівні західний активізм підтверджувався. Ісламська цивілізація сприймалася як загроза, і західна геополітична стратегія передбачала її стримування.

Задовго до 11 вересня Хантінгтон вбачав у безробітті, демографічному зростанні та відсутності економічної інфраструктури для молодого покоління мусульман основні причини ісламського фундаменталізму. Для нього ісламський радикалізм не був справою декількох терористичних організацій, а наслідком загальноцивілізаційного конфлікту цінностей. Захід втратив битву ідей, але жодна примирлива практика не була запропонована[64].

Редукціонізм у поглядах Хантінгтона щодо ісламу та мусульманського світу проявляється навіть у сприйнятті Заходу, який символізує США та його ініціативи. Ці ініціативи мали геополітичну сутність, що служила інтересам США для глобального домінування. Загалом, ця теорія, нав'язуючи сприйняття загрози, легітимувала боротьбу за владу в умовах реальної політики після холодної війни. Зосередження на цивілізаціях надало легітимність головним війнам, таким як війна в Іраку[11].

Теорія Хантінгтона зменшила глобальний тероризм до засобу ісламського радикалізму, створивши передумови для стратегічного контролю Близького Сходу через риторику "війни з тероризмом". Підтримка афганських бойовиків (талібів) США у відповідь на втручання Радянського Союзу у В'єтнамі стала початком підтримки ісламських фундаменталістських рухів. 11 вересня 2001 року показало, що радикальний іслам може стати небезпечним інструментом проти Заходу[25].

Теорія Хантінгтона стала частиною теоретичної основи для політиків США, які розрізняли "цивілізовані нації" та "держави-відступники" через риторику "війни з тероризмом". Держави з сильним ісламським нахилом вважалися такими, що повинні бути дисципліновані й контрольовані Вашингтонським консенсусом. Війна в Афганістані, розпочата через сприйняття ісламської загрози після 11 вересня, допомогла США встановити стратегічний контроль над Близьким Сходом і стримувати Росію після холодної війни.

Американські сили вторглися до Іраку, щоб стримувати потребу Китаю в енергетичних ресурсах, а також для розгрому арабського націоналізму, який після смерті Насера представляв Саддам Хусейн. Війна на Близькому Сході мала на меті окупувати арабське серце, забезпечити стратегічну і політичну перевагу Ізраїлю, контролювати нафтові і газові ресурси, вселяти страх і вплив західної культури, розділяти арабів і мусульман та створювати нові ринки для долара[43].

Теорія Хантінгтона про можливість "Третьої світової війни" між ісламом і Заходом добре відповідала потребам американської військової промисловості. Війна в Іраку асоціювалася мусульманами з палестинською справою і стала найсильнішим доказом зіткнення цивілізацій між юдейсько-християнським і ісламським світом. Відчуття жертв серед мусульман набуло

конкретного значення, особливо через подвійні стандарти Заходу у застосуванні прав людини. Це також пояснює сприйняття ісламу як несумісного з демократією, що легітимізує риторику "війни з тероризмом". Однак таке сприйняття також є наслідком безвідповідальності мусульманської еліти перед своїм населенням і ісламом, що виражається в конфлікті всередині ісламу[10].

Надмірна "політизація" ісламу до повного роздроблення релігійної влади пояснює конфлікти на сучасному Близькому Сході, особливо традиційний розкол між сунітами та шиїтами. Ісламський світ розділений більше ніж будь-коли, не тільки за сектантськими лініями, але і між урядами мусульманських країн та опозиційними силами, що демонструє конфлікт у Сирії після Арабської весни. Арабська весна показала великий розрив між правлячими елітами та масами. Ісламський радикалізм ІДІЛ, які проголосили халіфат і чийми основними жертвами фактично були мусульмани, додає до цього розколу[88].

З моменту свого виникнення ІДІЛ вели "джихад" за територію політично, ресурси економічно та ідеологічно, вважаючи головним ворогом мусульман, яких вони вважають відступниками, що гірші за "невірних", тому що вони нібито належать до ісламу, але йдуть шляхом "невіри". Водночас ІДІЛ, Аль-Каїда та інші джихадистські угруповання борються один з одним, вважаючи інших безбожниками та неправдивими мусульманами, а справжньою мотивацією є жадібність до влади та впливу.

Внутрішні громадянські та сектантські розколи, авторитарне керівництво і поляризуючі регіональні актори створили основу для сили ІДІЛ, спричинивши занепад Іраку та Сирії. Ці обставини роблять об'єднання арабського світу важкою можливістю в умовах, коли кожна країна покладається на себе і свої альянси, часто з-за меж регіону.

Для Туреччини головними проблемами є Асад і курди. Особливо щодо курдів, Туреччина побоюється, що сирійська курдська група "Демократичний союз" (PYD) може призвести до домінування ПКК у північній Сирії. Іран, який підтримує Росію і сирійський режим, також прагне регіонального лідерства в боротьбі з ІДІЛ, хоча Держдепартамент США вважає Іран "спонсором тероризму". Іран надає фінансову, матеріальну та логістичну підтримку іракським шіїтським бойовикам та іншим шіїтським організаціям, таким як Хезболла.

Щодо Єгипту, ставлення до "Братів-мусульман" є ще одним джерелом конфлікту серед регіональних гравців. Після повалення Мохамеда Мурсі, якого замінив Сісі, Туреччина різко заперечила, підтримуючи "Братів-мусульман". З іншого боку, для Росії, Сирії, Саудівської Аравії та Об'єднаних Арабських Еміратів "Брати-мусульмани" є терористичною організацією.

Зовнішні гравці в регіоні, головним чином США та Росія, формують регіональну геополітику. Вашингтон і Москва є союзниками у боротьбі проти ІДІЛ в Іраку та Сирії, разом з іншими регіональними гравцями, такими як Туреччина та Іран. Туреччина та Іран є регіональними конкурентами і хочуть стримувати один одного[74].

Через внутрішні конфлікти в мусульманському світі, Ізраїль здається менш занепокоєним. Питання ісламського тероризму і боротьба за регіональний вплив серед мусульманських країн затьмарюють факт того, що Ізраїль є аутсайдером на мусульманському Близькому Сході.

Загалом, конфлікт всередині ісламу та боротьба за регіональне лідерство ускладнюють встановлення миру в пост-ІДІЛ епоху.

Іслам не представляє однорідного руху, оскільки поділений між різними групами різних масштабів і характеру. Радикали не вагаються використовувати насильство для зміни існуючих політичних структур, тоді

як існують і помірковані групи з конформістськими та нерадикальними політичними програмами. Для обох радикалів і лібералів, однак, важливо встановити взаємозв'язок між модернізацією та ісламом у контексті Заходу, хоча їхні перспективи різняться. Для радикалів примирення ісламу та Заходу, який визначається своїми деструктивними рисами, неможливе та небажане, тоді як для лібералів іслам і сучасність сумісні. Питання зберігання культурної ідентичності, специфічної для кожної нації та ісламського світу, залишається актуальним і займає інтелектуальні, політичні та соціокультурні порядки денні в кожній мусульманській країні.

У контексті демократії та ісламу, соціальна справедливість, політична участь і свобода є ключовими проблемами для демократизації. Соціальна справедливість часто ставала жертвою політичних еліт Близького Сходу, які відмовлялися від політичних реформ та економічних змін, оскільки це загрожувало їхнім інтересам. Еліти використовували механізми рентоорієнтованої економіки для підтримки своєї влади, що призводило до авторитаризму. У таких умовах ісламські групи часто заповнювали прогалини в соціальному забезпеченні, створені державою, представляючи значний соціальний капітал у галузях освіти та охорони здоров'я.

Щодо політичної участі, ці групи не були політично визнані, їх активність часто придушувалася урядом. Після терактів 11 вересня ісламські групи були виключені з демократичної участі через зв'язок з тероризмом. Політична лібералізація, яка обережно розпочалася в 1980-х роках, згорнулася в багатьох країнах. Ліберальні мусульмани, які зазнали утисків від військових режимів, змогли вийти на передній план лише в 1980-х роках, коли занепад марксизму став очевидним.

Ісламський спад завжди асоціювався з підйомом деспотизму. Єдність ісламської думки щодо сучасного стану мусульманського суспільства може

зберігатися, лише якщо визнати, що плюралізм думок не є проблемою, а частиною більшої єдності проблематики. Доктринальні зусилля багатьох учених продемонстрували, що ісламська доктрина може сприяти демократії через верховенство права.

Арабська революція, яка почалася в січні 2011 року в Тунісі, представила позитивне поєднання ісламських компонентів арабського суспільства з демократією та глобалізацією. Глобалізація впливала на арабські суспільства не тільки як економічний процес, але і як культурний та інформаційний.

Хоча Арабська весна зазнала невдачі, мусульманські народи Близького Сходу продовжують прагнути до демократії. Тому створення держави шаріату, яке пропонують радикали, є нереалістичним через націоналізм, ідеологію суверенних держав та глобалізацію.

Перспектива Хантінгтона щодо справ на Близькому Сході чітко розмежовувала цивілізації, представлені як однорідні блоки. Такий погляд базувався на розділі світу на "ми-вони", де іслам представляв "інших" у протистоянні з Заходом, зокрема США. Будь-яка цивілізаційна взаємодія була заборонена. Теорія "зіткнення цивілізацій" передбачала майбутню світову цивілізаційну війну. Водночас ця теорія накладала західноцентричний світогляд, де стратегічні інтереси Заходу, зокрема щодо мусульманського світу, були найважливішими.

Це сприйняття загрози, присутнє в перспективі Хантінгтона щодо ісламу, стало фактором легітимізації для політики сили США на Близькому Сході. Концептуалізація ісламу як загрози стала частиною геополітичного дискурсу, що призвело до війн в Афганістані та Іраку через риторику "війни проти тероризму". Ця риторика продовжувалась з поширенням впливу ДАІШ у хаотичному безладі після цих війн. Боротьба проти ДАІШ дозволила США

одночасно стримувати Росію і Китай, підтримувати свою військову промисловість та дозволити мусульманським країнам регіону переслідувати свої геополітичні інтереси, кожна з яких шукала регіонального лідерства[58].

З іншого боку, ДАІШ, який проголосив халіфат, представляв радикальний іслам, основними ворогами якого були передусім мусульмани. Зіткнення всередині ісламу не лише потерпало від радикалізму, але й від сектантських розколів, таких як розділ між сунітами і шиїтами, а також внутрішньоарабські суперечки. Конфлікт між авторитарними урядами та масами, які прагнули до демократії, був ще однією формою зіткнення всередині мусульманського світу.

Щодо ісламського радикалізму, авторитаризму, політичної участі та соціальної справедливості, взаємозв'язок ісламу з демократією демонструє сутність проблеми "внутрішнього зіткнення". Пошук можливості ліберального ісламу також стає передумовою єдності арабського світу. Доктринальні зусилля щодо сумісності ісламу з демократією покращилися в цьому сенсі. Арабська весна стала прикладом позитивного поєднання ісламу з глобалізацією завдяки вільному потоку інформації через технології. Сьогодні ісламський рух поділений між радикалами та лібералами, які вірять, що примирення ісламу з Заходом можливе. Водночас, радикальний погляд лише підсилює перспективу Хантінгтона про зіткнення цивілізацій, тоді як зіткнення також відбувається і всередині ісламу[58].

Аналіз конфліктів в Африці через призму теорії зіткнення цивілізацій Самюеля Хантінгтона виявляє кілька інсайтів, хоча і з певними обмеженнями. Теорія Хантінгтона стверджує, що майбутні конфлікти будуть викликані культурними та цивілізаційними розбіжностями, а не ідеологічними чи економічними чинниками. В Африці цей підхід може

допомогти зрозуміти певні аспекти конфліктів, хоча він може не повністю охоплювати всю складність проблем континенту[2].

Континентальний розподіл за цивілізаційними ознаками в Африці є надзвичайно різноманітним, з значними впливами від ісламської, західної та корінних африканських цивілізацій. Ця різноманітність часто призводить до культурних та релігійних зіткнень, які можна інтерпретувати через призму теорії Хантінгтона. Наприклад, конфлікти між ісламськими та християнськими громадами є яскравим прикладом такого зіткнення цивілізацій.

У Нігерії, де ісламський північ стикається з християнським півднем, ми бачимо прояви такого конфлікту в діяльності радикальних груп, таких як Бoko Харам, яка прагне впровадження суворого шаріатського права. Цей конфлікт відображає ширшу ісламсько-християнську цивілізаційну напругу, про яку говорив Хантінгтон. У Судані та Південному Судані громадянські війни мали значний релігійний і етнічний компонент, де мусульманський північ конфліктував з християнським та анімістичним півднем. Ці конфлікти демонструють цивілізаційні зіткнення, які Хантінгтон вважав основою для тривалих конфліктів[20].

Крім того, внутрішньоцивілізаційні конфлікти, що виникають всередині однієї цивілізації, також важливі для розуміння. Різноманітні етнічні групи в Африці часто конфліктують через ресурси, політичну владу та історичні образи. Різанина 1994 року в Руанді між етнічними групами хуту і тутсі є прикладом такого внутрішньоцивілізаційного конфлікту. Хоча цей конфлікт не є зіткненням між окремими цивілізаціями, інтенсивна етнічна ненависть і насильство можуть розглядатися як прояв глибоких культурних і історичних розбіжностей[80].

Колоніальна спадщина, залишена європейськими державами, також сприяла цивілізаційним конфліктам в Африці. Колоніальні кордони часто ігнорували етнічні та культурні межі, що призводило до тертя між різними групами, змушеними співіснувати в нових національних утвореннях. Наприклад, триваючий конфлікт у Демократичній Республіці Конго (ДРК) включає численні етнічні групи та міліції, багато з яких піддаються впливу штучних кордонів і поділів, накладених під час колоніального правління. Теорія зіткнення цивілізацій може частково пояснити постійну нестабільність, підкреслюючи культурні та етнічні розбіжності, посилені західним колоніалізмом.

Глобалізація та модернізація також відіграють важливу роль у цивілізаційних зіткненнях. Хантінгтон стверджував, що глобалізація не уніфікує культури, а навпаки, підкреслює цивілізаційні відмінності. В Африці тиск модернізації та глобалізації часто посилює культурні та цивілізаційні конфлікти. Вплив західних цінностей та економічних практик іноді стикається з традиційними африканськими культурами, що створює напруженість. Це можна побачити у розподілі між міськими та сільськими регіонами, де модернізація і традиції часто конфліктують, призводячи до соціальної та політичної нестабільності.

Однак, незважаючи на ці інсайти, теорія зіткнення цивілізацій має свої обмеження в контексті Африки. Континентальні конфлікти часто мають багатофакторну природу, включаючи економічні, політичні та екологічні аспекти, які виходять за межі культурних і цивілізаційних відмінностей. Багато конфліктів в Африці виникають через боротьбу за ресурси, владу та територію, які не завжди можна пояснити лише через цивілізаційні розбіжності. Тому важливо доповнювати аналіз іншими теоріями та

підходами, щоб отримати повніше розуміння причин та динаміки конфліктів в Африці.

Аналіз конфліктів в Африці та на Близькому Сході через призму теорії зіткнення цивілізацій Самюеля Хантінгтона надає цінний інструмент для розуміння культурних і цивілізаційних факторів, що впливають на ці регіони. Хантінгтонова теорія, яка стверджує, що майбутні конфлікти будуть зумовлені не ідеологічними чи економічними розбіжностями, а культурними та цивілізаційними розломами, допомагає висвітлити глибокі корені багатьох сучасних конфліктів.

В Африці конфлікти часто виникають на перетині ісламської та християнської цивілізацій, як це спостерігається в Нігерії, Судані та Південному Судані. Також внутрішньоцивілізаційні конфлікти, такі як етнічна різанина в Руанді, демонструють, як історичні образи та культурні розбіжності можуть призводити до насильства. Колоніальна спадщина, яка залишила штучні кордони і етнічні тертя, додатково підсилює ці конфлікти, а глобалізація та модернізація створюють додатковий тиск на традиційні культури.

На Близькому Сході теорія Хантінгтона також знаходить своє застосування, особливо в контексті ісламсько-західного цивілізаційного розлому. Конфлікти в Іраку, Сирії та між Ізраїлем і палестинцями відображають напругу між різними цивілізаційними блоками. Хантінгтон передбачав, що цивілізаційні розбіжності будуть основним джерелом конфліктів, і війни на Близькому Сході підтверджують цю гіпотезу, оскільки релігійні, культурні та історичні фактори грають ключову роль у цих конфліктах.

Однак, теорія зіткнення цивілізацій має свої обмеження. Вона не завжди враховує багатofакторну природу конфліктів, де економічні,

політичні та екологічні чинники також мають значний вплив. Конфлікти в цих регіонах часто є результатом боротьби за ресурси, владу та територію, що виходить за межі суто цивілізаційних розбіжностей. Тому для повного розуміння причин та динаміки конфліктів необхідно доповнювати цивілізаційний аналіз іншими теоріями та підходами.

РОЗДІЛ 3. Перспективи розвитку теорії зіткнення цивілізацій в умовах сучасних викликів

3.1. Переосмислення теорії С.Хантінгтона в контексті сучасних викликів

Теорія зіткнення цивілізацій, запропонована Семюелем Хантінгтоном на початку 1990-х років, залишається актуальною для розуміння сучасних геополітичних викликів. У своїй основі ця теорія припускає, що майбутні конфлікти будуть зумовлені культурними та цивілізаційними відмінностями, а не ідеологічними чи економічними суперечностями. ХХІ століття вже підтвердило деякі з прогнозів Хантінгтона, водночас демонструючи необхідність глибшого аналізу нових і складних викликів.

В Східній Азії відбувається динамічний процес збереження традиційних культурних ідентичностей в умовах значного західного впливу. Японія та Південна Корея модернізували свої економіки та політичні системи за західними зразками, що викликало внутрішні дебати щодо автентичності культур та ідентичності. Вплив західної культури в країнах Східної Азії призвів до напруженості між збереженням традиційних цінностей та прийняттям глобальних норм, що знаходить своє відображення у внутрішніх політиках та регіональних відносинах. Адаптація західних економічних та політичних моделей у цьому регіоні породила серйозні дискусії щодо культурної автентичності та ідентичності, що впливає на внутрішню політику та регіональні відносини[32].

Африка є континентом з надзвичайно високою культурною та цивілізаційною різноманітністю. Вплив ісламської, західної та індігенної африканської цивілізацій створює численні культурні та релігійні розколи. Найяскравішим прикладом теорії Хантінгтона є конфлікти між ісламськими

та християнськими спільнотами в таких країнах, як Нігерія, Судан і Малі. Ці конфлікти мають глибокі історичні корені та відображають цивілізаційні протиріччя, описані Гантінгтоном. Зокрема, в Нігерії, де ісламський північ стикається з християнським півднем, прояви конфліктів, такі як діяльність радикальних груп на зразок Боко Харам, демонструють наявність і актуальність цивілізаційних розламів.

Індія та Пакистан є прикладом класичного цивілізаційного розколу між індуїстською та мусульманською цивілізаціями. Конфлікт між цими країнами, що зосереджений навколо територіальної суперечки щодо Кашміру, має значну релігійну та культурну символіку для обох сторін. Кашмір є територією з глибоким релігійним та культурним значенням для Індії та Пакистану, що призвело до численних конфліктів і постійної напруженості. Цей конфлікт відображає ширші цивілізаційні та культурні наративи, впливаючи як на внутрішню, так і на міжнародну політику.

На Близькому Сході конфлікти можна розглядати крізь призму ісламського радикалізму та боротьби з тероризмом. Ісламський радикалізм, представлений такими угрупованнями, як ІДІЛ, став основним фактором нестабільності у регіоні. Війна з тероризмом, розпочата США, мала на меті стратегічний контроль над регіоном і боротьбу з радикальним ісламом, що підтверджує теорію Гантінгтона про зіткнення цивілізацій. Війна в Іраку та Афганістані, а також конфлікти в Сирії, Лівії та Ємені стали полем битви для геополітичних інтересів зовнішніх сил, таких як США та Росія, що підкріплює ідею Гантінгтона про те, що цивілізаційні розколи використовуються для досягнення політичних та стратегічних цілей[74].

Міграційна криза в Європі також є важливим аспектом розгляду цивілізаційних зіткнень. Потік біженців з Близького Сходу та Африки створив серйозні соціальні та політичні виклики для європейських країн,

викликаючи зростання націоналізму та ксенофобії. Проблеми культурної асиміляції та інтеграції мігрантів у європейські суспільства стали центральними питаннями, що призвели до політичних криз та зростання популярності правих популістських партій.

Конфлікт між Китаєм та Тайванем зосереджений на питанні китайської національної ідентичності та суверенітету. Китай бачить Тайвань як відкололу провінцію, що є частиною великої китайської цивілізації, тоді як Тайвань розвиває власну ідентичність та політичну систему. Цей конфлікт відображає ширшу цивілізаційну тему єдності проти фрагментації в межах китайської цивілізації. Китай акцентує на історичній тягlostі та суверенітеті, тоді як Тайвань прагне демократичного врядування та міжнародного визнання[32].

Конфлікт на Корейському півострові демонструє цивілізаційну гомогенність і політичний поділ. Північна і Південна Кореї мають спільну культурну та цивілізаційну спадщину, проте їхній конфлікт зумовлений ідеологічними та політичними розколами. Участь зовнішніх цивілізацій, таких як США та Китай, у корейському конфлікті вводить додаткові рівні цивілізаційної взаємодії, з впливом західних та синічних сил на геополітичний ландшафт[47].

Додатковим прикладом актуальності теорії зіткнення цивілізацій є війна Росії проти України. Конфлікт, що розпочався з анексії Криму у 2014 році і загострився повномасштабним вторгненням у 2022 році, має глибокі цивілізаційні корені. Росія розглядає Україну як частину своєї історичної та культурної сфери впливу, претендуючи на цивілізаційну єдність, в той час як Україна прагне до європейської інтеграції та збереження своєї незалежності. Війна також відображає зіткнення між автократичним режимом Росії і демократичними устремліннями України, що підкреслює цивілізаційний

вимір конфлікту. Геополітичні інтереси західних країн, зокрема США та Європейського Союзу, у підтримці України також підтверджують тезу Гантінгтона про використання цивілізаційних розколів для досягнення стратегічних цілей[72].

У сучасному світі зростає потреба в нових моделях співіснування, які враховують цивілізаційні відмінності і сприяють миру та стабільності. Це вимагає відходу від парадигми "зіткнення цивілізацій" до парадигми "діалогу цивілізацій". Глобалізація, технологічний прогрес і екологічні виклики створюють нові виклики для цивілізаційної взаємодії. Зокрема, розвиток інформаційних технологій та інформаційні війни стають новими інструментами впливу, що підкреслюють цивілізаційні розколи. Екологічні проблеми, такі як зміна клімату, ресурсні війни та міграція, створюють нові виклики для глобальної стабільності, оскільки різні культури і цивілізації по-різному реагують на ці виклики.

Теорія зіткнення цивілізацій Гантінгтона залишається важливим інструментом для розуміння сучасних геополітичних викликів, проте вона має свої обмеження. Багато сучасних конфліктів можна пояснити через призму цивілізаційних розколів, проте важливо враховувати й інші фактори, такі як економічна нерівність, політичні боротьби та спадщина колоніалізму. Для досягнення глобальної стабільності необхідно розробити нові підходи, які враховують цивілізаційні відмінності та сприяють діалогу і співпраці між різними культурами та цивілізаціями.

3.2. Прогнозування розвитку цивілізаційних конфліктів у майбутньому

Головна ідея Гантінгтона полягає в тому, що майбутні конфлікти будуть зумовлені передусім культурними та цивілізаційними відмінностями, а не ідеологічними чи економічними протиріччями. Ця теорія, вперше викладена у його статті 1993 року "Зіткнення цивілізацій?" та згодом розширена в книзі "Зіткнення цивілізацій і перебудова світового порядку" (1996), запропонувала новий погляд на природу глобальних конфліктів. Проте, попри свою популярність, теорія зіткнення цивілізацій має як значні можливості, так і серйозні обмеження у прогнозуванні конфліктів.

Гантінгтон запропонував інноваційний підхід до розуміння конфліктів, який виходить за рамки традиційного поділу на держави та ідеології. Цивілізаційний підхід дозволяє аналізувати глибші культурні та історичні корені конфліктів, що сприяє кращому розумінню їхніх причин та динаміки. Відповідно, теорія Гантінгтона надає модель прогнозування конфліктів, яка базується на цивілізаційних розколах. Це дозволяє передбачити потенційні зони конфліктів, де стикаються різні цивілізації, такі як Західна та Ісламська, Синічна та Індуїстська тощо. Конфлікти на Близькому Сході, зокрема ті, що пов'язані з радикальним ісламом та тероризмом, можуть бути пояснені через призму зіткнення цивілізацій. Гантінгтон передбачив, що зіткнення між Заходом та Ісламським світом стане однією з основних ліній напруженості у пост-холодновоєнний період. Подібним чином конфлікт між Китаєм і Тайванем також можна розглядати як зіткнення в межах однієї цивілізації, де китайська сторона розглядає Тайвань як частину великої китайської цивілізації, тоді як Тайвань розвиває власну політичну та культурну ідентичність.

Однією з важливих можливостей теорії Гантінгтона є врахування культурних та релігійних факторів у формуванні конфліктів. Це дозволяє

краще зрозуміти мотивації учасників конфліктів і їхнє бачення світу. Релігія, як важливий компонент цивілізаційної ідентичності, грає ключову роль у багатьох конфліктах. Наприклад, конфлікт між Індією та Пакистаном, який базується на релігійних відмінностях між індуїзмом та ісламом, можна краще зрозуміти через призму цивілізаційного зіткнення. Конфлікти на Балканах у 1990-х роках, які призвели до розпаду Югославії, можна частково пояснити як зіткнення різних цивілізаційних груп: католицької Хорватії, православної Сербії та мусульманської Боснії. Ці конфлікти відображають глибокі історичні та культурні розколи, які передбачав Гантінгтон.

В Африці, де культурна та цивілізаційна різноманітність є дуже високою, теорія зіткнення цивілізацій може допомогти зрозуміти конфлікти, які виникають через зіткнення між ісламськими та християнськими громадами, як у Нігерії чи Судані. Конфлікт між Індією та Пакистаном через Кашмір є класичним прикладом цивілізаційного розколу між індуїстською та мусульманською цивілізаціями, що робить теорію Гантінгтона актуальною для аналізу цього конфлікту.

Проте, теорія зіткнення цивілізацій має і значні обмеження. Однією з основних критик цієї теорії є її надмірне спрощення та гомогенізація цивілізацій. Гантінгтон представляє цивілізації як монолітні блоки, що не враховує внутрішню різноманітність і складність кожної цивілізації. Наприклад, ісламська цивілізація включає різні течії, такі як сунізм і шиїзм, які мають власні конфлікти і розколи. Теорія зіткнення цивілізацій фокусується на міжцивілізаційних конфліктах, часто ігноруючи внутрішні конфлікти в межах однієї цивілізації. Наприклад, конфлікти між сунітами та шиїтами в ісламському світі або етнічні та регіональні розколи в межах однієї країни не враховуються в повній мірі.

Гантінгтонова теорія надто акцентує на релігійних і культурних факторах, недооцінюючи економічні та політичні чинники, які також відіграють важливу роль у конфліктах. Наприклад, економічна нерівність, корупція та боротьба за ресурси можуть бути не менш важливими причинами конфліктів, ніж культурні чи релігійні розбіжності. У багатьох випадках конфлікти зумовлені не лише цивілізаційними розколами, але й соціально-економічними проблемами, такими як бідність, безробіття та нерівність. Теорія Гантінгтона не враховує в повній мірі ці фактори, що може призводити до неповного розуміння причин конфліктів.

Глобалізація призвела до зростаючої взаємозалежності між країнами та цивілізаціями, що ставить під сумнів тезу Гантінгтона про неминучість зіткнень. Багато конфліктів можуть бути вирішені через міжнародну співпрацю та діалог, що суперечить ідеї неминучих цивілізаційних зіткнень. Культурна дифузія та взаємопроникнення культур у сучасному світі створюють нові форми культурного обміну та співпраці. Це підриває тезу Гантінгтона про нездоланні бар'єри між цивілізаціями, показуючи, що можливі нові моделі співіснування та інтеграції.

Теорія зіткнення цивілізацій часто використовується як інструмент для виправдання політичних і військових дій. Наприклад, риторика "війни з тероризмом" після атак 11 вересня 2001 року часто опиралась на цю теорію, щоб виправдати вторгнення в Афганістан і Ірак. Теорія Гантінгтона може сприяти зміцненню стереотипів і упереджень щодо інших цивілізацій, що ускладнює міжкультурний діалог і співпрацю. Це може призводити до ескалації конфліктів, а не до їх вирішення.

Конфлікти в Азії, такі як конфлікт між Північною і Південною Кореєю, хоча і мають спільну культурну та цивілізаційну спадщину, зумовлені ідеологічними та політичними розколами. Однак, залучення зовнішніх сил,

таких як США та Китай, додає цивілізаційного виміру цьому конфлікту, що узгоджується з теорією Гантінгтона. Конфлікт між Китаєм і Тайванем можна розглядати як зіткнення в межах однієї цивілізації. Китай бачить Тайвань як частину своєї історичної спадщини, тоді як Тайвань розвиває власну політичну та культурну ідентичність. Це відображає більш глибокий цивілізаційний розкол, який передбачав Гантінгтон.

Розкол між Суданом і Південним Суданом є прикладом зіткнення ісламської та християнської цивілізацій. Конфлікт на релігійній основі, посилений етнічними та економічними факторами, відображає цивілізаційні розколи, про які говорив Гантінгтон. Конфлікт між мусульманською північчю та християнським півднем Нігерії також можна розглядати через призму теорії зіткнення цивілізацій. Релігійні та культурні розбіжності, що лежать в основі цього конфлікту, підтверджують важливість цивілізаційних факторів у сучасних конфліктах.

Арабська весна продемонструвала складність внутрішніх конфліктів в ісламському світі. Хоча ці події можна частково пояснити як зіткнення між авторитарними режимами та народними рухами за демократію, вони також відображають внутрішні розколи в межах ісламської цивілізації. Конфлікт між Іраном і Саудівською Аравією є класичним прикладом шіїтсько-сунітського розколу в ісламському світі. Цей конфлікт, що має як релігійні, так і геополітичні аспекти, підтверджує актуальність теорії Гантінгтона для аналізу сучасних конфліктів.

Перспективи для подальшого розвитку теорії зіткнення цивілізацій включають необхідність врахування економічних і політичних факторів, які також впливають на конфлікти. Інтеграція цих аспектів дозволить створити більш комплексну модель аналізу конфліктів. Теорія Гантінгтона повинна також враховувати вплив глобалізації та культурної взаємодії, які можуть

зменшити ймовірність цивілізаційних зіткнень. Розвиток міжнародного співробітництва та міжкультурного діалогу може стати важливим фактором у вирішенні конфліктів.

Теорія зіткнення цивілізацій, запропонована Семюелем Хантінгтоном, пропонує унікальний погляд на природу глобальних конфліктів, акцентуючи увагу на культурних та цивілізаційних відмінностях як основних чинниках напруженості. Цивілізаційний підхід, запропонований Хантінгтоном, дозволяє аналізувати глибші культурні та історичні корені конфліктів, що сприяє кращому розумінню їхніх причин та динаміки. Це особливо актуально для регіонів з високим рівнем культурного та релігійного різноманіття, таких як Близький Схід, Південна Азія та Африка. Теорія Хантінгтона також допомагає передбачати потенційні зони конфліктів на основі цивілізаційних розколів, що може бути корисним для розробки стратегій запобігання та врегулювання конфліктів.

Проте, попри свою інноваційність і значний вплив на академічні дискусії, теорія зіткнення цивілізацій має свої суттєві обмеження. Одним з головних критичних зауважень є надмірне спрощення та гомогенізація цивілізацій, що не враховує внутрішню різноманітність і складність кожної цивілізації. Це призводить до ігнорування внутрішніх конфліктів, які часто можуть бути не менш значущими, ніж міжцивілізаційні зіткнення. Хантінгтонова теорія також надто акцентує на релігійних і культурних факторах, недооцінюючи роль економічних та політичних чинників, які також мають вагомe значення у формуванні конфліктів. Соціально-економічні проблеми, такі як бідність, безробіття та нерівність, не враховуються в повній мірі, що може призводити до неповного розуміння причин конфліктів.

Глобалізація та зростаюча взаємозалежність між країнами та цивілізаціями ставлять під сумнів тезу Гантінгтона про неминучість зіткнень. Культурна дифузія та взаємопроникнення культур у сучасному світі створюють нові форми культурного обміну та співпраці, що підриває ідею нездоланих бар'єрів між цивілізаціями. Таким чином, багато конфліктів можуть бути вирішені через міжнародну співпрацю та діалог, що суперечить прогнозам неминучих цивілізаційних зіткнень.

Крім того, теорія зіткнення цивілізацій часто використовується як інструмент для виправдання політичних і військових дій, що може сприяти зміцненню стереотипів і упереджень щодо інших цивілізацій. Це ускладнює міжкультурний діалог і співпрацю, що може призводити до ескалації конфліктів, а не до їх вирішення.

Перспективи для подальшого розвитку теорії зіткнення цивілізацій включають необхідність врахування економічних і політичних факторів, а також впливу глобалізації та культурної взаємодії. Інтеграція цих аспектів дозволить створити більш комплексну модель аналізу конфліктів. Альтернативні підходи, такі як теорія діалогу цивілізацій, що акцентує увагу на можливостях співпраці та взаєморозуміння, а також політико-економічні моделі, можуть доповнити цивілізаційний підхід, пропонуючи більш багатогранне розуміння причин і динаміки конфліктів.

3.3. Альтернативні підходи до аналізу міжнародних конфліктів

Альтернативні підходи до аналізу цивілізаційних конфліктів пропонують різні моделі та концепції, що доповнюють і розширюють розуміння взаємодії культур та цивілізацій у глобальному контексті. Серед них особливу увагу привертають теорії євразійства, проміжного регіону, ісламохристиянської цивілізації, пантюркізму, а також підходи індивідуальних дослідників, які акцентують увагу на історичних, економічних, культурних та геополітичних аспектах. Всі ці концепції пропонують альтернативний погляд на природу та динаміку цивілізаційних конфліктів, що дозволяє глибше зрозуміти складні процеси, які визначають міжнародні відносини.

Євразійство, як російська геополітична концепція, розглядає Росію як окрему цивілізацію, яка поєднує елементи Європи та Азії. Цей підхід базується на визнанні унікальної культурної та історичної спадщини Росії, яка відрізняється від західних та східних цивілізацій. Євразійці вважають, що Росія повинна відігравати незалежну роль у світовій політиці, відстоюючи власні інтереси та цінності, а не намагатися стати частиною Західної цивілізації. Це положення особливо актуальне в контексті сучасної геополітичної напруженості, де Росія намагається зміцнити свій вплив у різних регіонах світу, використовуючи свою унікальну культурну ідентичність як основу для формування нових союзів і партнерств[57].

Концепція проміжного регіону передбачає існування культурно-історичного простору, що розташований між великими цивілізаціями, такими як Захід і Схід. Цей регіон включає країни Центральної та Східної Європи, Балкан, Кавказу та Центральної Азії, які мають унікальні культурні та історичні особливості, що не можна повністю віднести до жодної з великих цивілізацій. Це робить їх проміжною зоною між Заходом і Сходом, що

зумовлює специфічні виклики та можливості для розвитку цих країн. Такий підхід дозволяє враховувати складну взаємодію між різними культурними та історичними впливами, які формують ідентичність цих регіонів[46].

Ісламохристиянська цивілізація представляє можливість існування спільної цивілізації, яка поєднує елементи ісламської та християнської культур. Основна ідея полягає в тому, що обидві релігії мають спільні корені та історичні взаємодії, які можуть стати основою для створення нової цивілізаційної ідентичності. Діалог та співпраця між мусульманськими та християнськими країнами можуть сприяти мирному співіснуванню та розвитку, що особливо важливо в умовах сучасних глобальних викликів. Така модель пропонує альтернативу конфронтаційним підходам, наголошуючи на спільних цінностях та взаємодії як на основі для побудови стабільного та гармонійного світового порядку[14].

Пантюркізм, як ідея об'єднання всіх тюркських народів у єдину політичну та культурну спільноту, базується на спільній історичній, культурній та мовній спадщині тюркських народів, розташованих в Азії та Європі. Об'єднання тюркських народів може сприяти їхньому економічному, політичному та культурному розвитку, а також забезпечити більш ефективне відстоювання їхніх інтересів на міжнародній арені. Цей підхід дозволяє враховувати специфічні потреби та інтереси тюркських народів, які часто залишаються поза увагою у традиційних моделях міжнародних відносин[55].

Різні індивідуальні підходи до аналізу цивілізацій також вносять свій вклад у розуміння глобальних процесів. Річард Булліє пропонує підхід до розуміння цивілізацій через призму історичних періодів та взаємодій між різними культурами, акцентуючи увагу на значенні торгівлі, релігії та технологій у формуванні цивілізацій та їхніх відносин[13]. Якоб Буркхардт вважає, що цивілізації визначаються їхніми культурними досягненнями та

здатністю створювати високоякісні культурні продукти, аналізуючи культуру та історію через мистецтво та літературу[13]. Ніалл Фергюсон досліджує історію цивілізацій через призму економічних та політичних факторів, наголошуючи на ролі економічної міцності та політичної стабільності як ключових факторів успіху цивілізацій[29].

Дімітрій Кіцакіс досліджує цивілізації через їхню геополітичну динаміку та взаємодію, вважаючи, що географічне розташування та природні ресурси відіграють ключову роль у визначенні цивілізаційних кордонів та впливу[49]. Фелікс Конечний розробив концепцію "множинної цивілізації", яка передбачає, що кожна цивілізація має унікальний набір цінностей, традицій та інституцій, що робить їх непорівнянними за однією шкалою[50]. Керрол Куїглі розробив теорію про циклічний характер цивілізацій, стверджуючи, що кожна цивілізація проходить через етапи зростання, зрілості та занепаду, наголошуючи на важливості інновацій та адаптивності у визначенні довговічності цивілізацій[45].

Освальд Шпенглер у своїй праці "Занепад Заходу" стверджував, що цивілізації мають життєвий цикл, подібний до біологічних організмів, вважаючи, що західна цивілізація досягла своєї зрілості та перебуває на етапі занепаду. Такий підхід дозволяє зрозуміти історичну динаміку та циклічність розвитку цивілізацій, пропонуючи нові моделі аналізу[26].

Деякі науковці, такі як Пол Берман, стверджують, що конфлікти виникають більше через спільні або розбіжні філософські переконання, ніж через культурну або релігійну ідентичність. Берман заперечує чіткий поділ між "ісламською цивілізацією" і "західною цивілізацією", які неминуче зіткнуться. Він наголошує на тому, що основні розбіжності між групами часто лежать не в культурних або релігійних традиціях, а в основоположних ідеях та принципах, таких як права людини, демократія, свобода слова та

інші цінності, які можуть бути спільними для людей з різних культурних та релігійних традицій.

Берман зазначає, що у багатьох випадках, конфлікти виникають через інтерпретацію та реалізацію цих філософських переконань у конкретних суспільствах. Наприклад, концепція демократії може бути сприйнята різними способами в різних культурних контекстах, але це не означає, що вона є чужою для певної цивілізації. Таким чином, основна боротьба точиться не між цивілізаціями, а між різними інтерпретаціями та застосуваннями цих універсальних принципів.

Хейл і Ларюель пропонують альтернативний підхід до розуміння цивілізаційних конфліктів, зосереджуючись на тому, як індивіди та місцеві спільноти конструюють свої цивілізаційні ідентичності, а не покладаючись на зверху-вниз, державоцентричні концепції цивілізацій. Цей "знизу вгору" підхід кидає виклик макрорівневому аналізу Гантінгтона[33].

Згідно з цим підходом, важливо враховувати, як звичайні люди у своїх повсякденних взаємодіях формують і переосмислюють свої ідентичності. Наприклад, мігранти, які переїжджають до інших країн, можуть поєднувати елементи своїх рідних культур з елементами культур приймаючих країн, створюючи таким чином нові, гібридні ідентичності. Це демонструє, що цивілізаційні ідентичності не є статичними або однорідними, а скоріше динамічними та гнучкими, здатними до змін та адаптації.

У контексті сучасних глобальних викликів термін "Холодна війна II" використовується для опису поточного стану напруженості між великими державами, такими як США і Китай, або США і Росія. Це порівняння з Холодною війною 20 століття акцентує увагу на зростаючій геополітичній конкуренції та відновленні військових, економічних та ідеологічних конфліктів між цими державами. Така концепція пропонує альтернативний

погляд на глобальну динаміку, фокусуючись на державних акторах та їхніх стратегічних інтересах, а не на цивілізаційних розколах, що підкреслює важливість розгляду державної політики у світлі сучасних викликів[77].

Критика мультикультуралізму зосереджується на тому, що цей підхід може призводити до розпаду соціальної єдності та ідентичності. Критики стверджують, що мультикультуралізм сприяє формуванню паралельних спільнот, які не інтегруються в основне суспільство, що може призводити до соціальної напруги та конфліктів. Вони також вважають, що мультикультуралізм може перешкоджати формуванню спільних національних цінностей та ідентичності, що є важливим для збереження соціальної стабільності та єдності[61].

Культурний релятивізм, як підхід, стверджує, що всі культури мають свою власну цінність і повинні розглядатися у власному контексті. Це означає, що жодна культура не є вищою за іншу, і всі культурні практики та переконання повинні оцінюватися з урахуванням їхнього культурного контексту. Такий підхід критикує універсалізм ідеї цивілізаційного розвитку, стверджуючи, що різноманітність культурних практик є природним і необхідним аспектом людського існування, що дозволяє глибше зрозуміти складні процеси культурної взаємодії та співіснування[17].

Таким чином, альтернативні підходи до аналізу цивілізаційних конфліктів надають різноманітні перспективи та моделі, які дозволяють глибше зрозуміти складні взаємодії між культурами та цивілізаціями у глобальному контексті. Врахування різних аспектів, таких як історичні, економічні, культурні та геополітичні фактори, дозволяє створити більш комплексну картину сучасних міжнародних відносин та знайти нові шляхи для вирішення конфліктів і забезпечення стабільності у світі.

ВИСНОВОК

Теорія зіткнення цивілізацій, запропонована Самюелем П. Хантінгтоном, виявилася потужним інструментом для аналізу глобальних конфліктів та міжнародних відносин у постхолодновоєнний період. Вона акцентує увагу на культурних та релігійних відмінностях як основних джерелах конфліктів, підкреслюючи їхню важливість у формуванні сучасної геополітичної картини світу. Водночас, дослідження, проведене в рамках цієї дипломної роботи, виявило як можливості, так і обмеження теорії Хантінгтона.

Однією з основних переваг теорії зіткнення цивілізацій є її здатність пояснювати конфлікти, що виникають на культурних та релігійних розломах. Приклади конфліктів у Європі, Азії, Африці та на Близькому Сході демонструють, як культурні та релігійні відмінності можуть призводити до напруженості та збройних зіткнень. Хантінгтон вказує на важливість розуміння цих відмінностей для успішного ведення міжнародної політики, підкреслюючи необхідність міжкультурного діалогу та співпраці для зниження ризику конфліктів.

Проте, теорія зіткнення цивілізацій також має свої обмеження. Її критики стверджують, що вона надто спрощує складні взаємодії між культурами та ігнорує внутрішньоцивілізаційні конфлікти. Наприклад, ісламський світ не є монолітним і включає значні внутрішні розбіжності, такі як сунітсько-шіїтський розкол. Аналіз конфліктів у Сирії та Іраку, а також діяльність таких радикальних угруповань як ІДІЛ, показує, що значна частина насильства відбувається всередині однієї цивілізації.

Глобалізація, яка сприяє взаємодії та змішуванню культур, може як посилювати, так і знижувати культурні конфлікти. З одного боку, глобалізація підсилює культурні ідентичності та опір західному впливу, що

може призводити до радикалізації та антизахідних настроїв. З іншого боку, вона створює можливості для культурного обміну та співпраці, що може сприяти взаємному розумінню та мирному співіснуванню.

Альтернативні теорії та підходи, такі як діалог між цивілізаціями, пропонують інший погляд на природу глобальних конфліктів. Вони наголошують на важливості взаємодії та взаємоповаги між культурами, що може сприяти зниженню напруженості та побудові більш стабільного міжнародного порядку. Наприклад, концепція "діалогу між цивілізаціями", запропонована президентом Ірану Мохаммадом Хатамі, підкреслює необхідність взаєморозуміння та співпраці для подолання культурних відмінностей

У сучасних умовах важливо враховувати як переваги, так і обмеження теорії зіткнення цивілізацій. Вона залишається важливим інструментом для аналізу міжнародних відносин, але потребує доповнення та перегляду з урахуванням нових даних та реалій. Важливо враховувати внутрішньоцивілізаційні конфлікти, вплив глобалізації та можливості для діалогу та співпраці між цивілізаціями.

Важливим аспектом аналізу конфліктів є врахування локальних та регіональних контекстів. У випадку з конфліктом в Україні, можна побачити зіткнення між Західною та Євразійською цивілізаціями, де Україна намагається утвердити свою національну ідентичність та інтеграцію з Європою, тоді як Росія прагне зберегти свій вплив на пострадянському просторі. Це підтверджує актуальність теорії Гантінгтона про зіткнення цивілізацій, підкреслюючи, що геополітичні конфлікти мають не лише політичні, але й глибокі культурні та цивілізаційні корені.

На Близькому Сході конфлікти часто розглядаються через призму ісламського радикалізму та боротьби з тероризмом. Ісламський радикалізм,

представлений такими угрупованнями, як ІДІЛ, став основним фактором нестабільності у регіоні. Війна з тероризмом, розпочата США, мала на меті стратегічний контроль над регіоном і боротьбу з радикальним ісламом, що підтверджує теорію Гантінгтона про зіткнення цивілізацій. Війна в Іраку та Афганістані, а також конфлікти в Сирії, Лівії та Ємені стали полем битви для геополітичних інтересів зовнішніх сил, таких як США та Росія, що підкріплює ідею Гантінгтона про те, що цивілізаційні розколи використовуються для досягнення політичних та стратегічних цілей.

Міграційна криза в Європі також є важливим аспектом розгляду цивілізаційних зіткнень. Потік біженців з Близького Сходу та Африки створив серйозні соціальні та політичні виклики для європейських країн, викликаючи зростання націоналізму та ксенофобії. Проблеми культурної асиміляції та інтеграції мігрантів у європейські суспільства стали центральними питаннями, що призвели до політичних криз та зростання популярності правих популістських партій.

Крім того, конфлікти в Азії, такі як протистояння у Південно-Китайському морі, також можна розглядати через призму теорії зіткнення цивілізацій. Цей регіональний конфлікт залучає кілька азійських країн, які належать до різних культурних та цивілізаційних груп. Китай базує свої претензії на історичних та культурних підставах, що відображають глибоку цивілізаційну спадщину та прагнення до історичної безперервності. Інші країни регіону, такі як Філіппіни та В'єтнам, протистоять цим претензіям, що підкреслює зіткнення різних цивілізаційних груп.

Таким чином, аналізуючи сучасні геополітичні конфлікти, можна побачити, що теорія зіткнення цивілізацій Хантінгтона залишається актуальною, але потребує подальшого розвитку та доповнення. Важливо

враховувати складність та багатогранність сучасних конфліктів, де культурні та релігійні відмінності є лише однією з багатьох складових.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Albert E. China-Taiwan Relations. Council on Foreign Relations. URL: <https://www.cfr.org/china-taiwan-relations>.
2. Aremu J. O. Conflicts in Africa: Meaning, causes, impact and solution. African Research Review. 2010. Vol. 4, No. 4. pp. 152-170.
3. Ash T. G. History of the Present. Penguin, 2000. pp. 388-389.
4. Baczkowski K. Oskara Haleckiego jagiellońska wizja dziejów. In: Dąbrowska M. (ed.). Oskar Halecki i jego wizja Europy, vol. 1. Warsaw–Łódź, 2012. pp. 56-77.
5. Bajpai K. "Samuel P. Huntington's Clash of Civilizations Reconsidered". International Studies. 1999. Vol. 36, No. 2. pp. 171-190.
6. Balcer A. Polityczny Islam w Bośni oraz jego związki z Bliskim Wschodem i muzułmańskim terroryzmem. In: Parzymies A. (ed.). Islam a Terroryzm. Warszawa, 2003. pp. 90-111.
7. Berman P. Terror and Liberalism. W W Norton & Company, 2003. 320 c.
8. Bhalla M. "China's Security Perspectives". International Studies. 1998. Vol. 35, No. 2. pp. 191-210.
9. Błachowska K. Ruś a Moskwa w koncepcji Oskara Haleckiego. In: Dąbrowska M. (ed.). Oskar Halecki i jego wizja Europy, vol. 3. Warsaw–Łódź, 2014. pp. 108-123.
10. Brezezinski Z. Between Two Ages: America's Role in the Technotronic Era. New York: Penguin, 1970. 324 c.
11. Brzeziński Z. Ending the Cold War. In: Amrita Bazar Patrika. 3 June 1990. p. 12.
12. Bujwid-Kurek E. Państwa pojugosłowiańskie. Szkice politologiczne. Kraków, 2008. 320 c.

13. Bulliet R. Department of History - Columbia University. 2016-11-09. URL: https://www.age-of-the-sage.org/history/historian/Jacob_Burckhardt.html .
14. Bulliet R. W. The Case for Islamo-Christian Civilization. Columbia University Press, 2006. 304 c.
15. Chatterjee S. "Global Images: 'Realism' Contra 'Culture'?". Economic and Political Weekly. 24 December 2005. pp. 5500-5515.
16. Chung B. H. Between defector and migrant: Identities and strategies of North Koreans in South Korea. Korean Studies. 2008. Vol. 32. pp. 1-27.
17. Cultural relativism". The Encyclopedia of World Problems and Human Potential. 12 December 2017. URL: <https://www.worldproblems.net/encyclopedia/cultural-relativism> .
18. Danilevskij N. Rossija i Evropa. Vzgljad na kul'turnye i politicheskie otnoshenija slavjanskogo mira k germano-romanskomu. 5th ed. St. Petersburg, 1895. 384 c.
19. Davis M. R. "China's Security Aspirations for the 21st Century and Challenges for East Asia". Strategic Digest. 1999. Vol. 29, No. 10. pp. 1591-1603.
20. Deng F. M., Zartman I. W. (eds.). Conflict resolution in Africa. Brookings Institution Press, 2011. 432 c.
21. Eberhardt P. Rosyjski panslawizm jako koncepcja geopolityczna. In: idem. Słowiańska geopolityka. Cracow, 2017. pp. 125-145.
22. Elst K. "Some recollections from my acquaintance with Sita Ram Goel". In Elst K. (ed.). India's Only Communalist, In Commemoration of Sita Ram Goel. URL: <https://www.academia.edu/> .
23. Elst K. India's Only Communalist: an Introduction to the Work of Sita Ram Goel. In Sharma A. (ed.). Hinduism and Secularism: After Ayodhya. Palgrave, 2001. pp. 45-67.

- 24.Emily S. Contemporary Politics and Social Movements in an Isolated World: Emerging Research and Opportunities. IGI Global, 2021. 412 c.
- 25.Engineer A. A. Globalisation, Democracy and Threat to Diversity. Mainstream. 1997. Vol. 35, No. 47. pp. 12-13.
26. Engels, D. (2019). Oswald Spengler and the Decline of the West. *SEDGWICK, Mark. Key Thinkers of the Radical Right: Behind the New Threat to Liberal Democracy. Oxford*, 3-21.
- 27.Eriksen T. H., Garsten C., Randeria S. Anthropology Now and Next: Essays in Honor of Ulf Hannerz. Berghahn Books, 2014. 344 c.
- 28.Feffer J. North Korea/South Korea: US Policy at a Time of Crisis. Seven Stories Press, 2003. 328 c.
- 29.Ferguson N. Belfer Center for Science and International Affairs. URL: <https://www.belfercenter.org/> .
- 30.Fukuyama F. The End of History and the Last Man. New York: Free Press, 1992. 418 c.
- 31.Goldstein S. M. China and Taiwan. John Wiley & Sons, 2015. 384 c.
- 32.Guo S. Chinese Politics and Government: Power, Ideology, and Organization. New York: Routledge, 2008. 368 c.
33. Hale E. and Laruelle, M. 2020. Rethinking Civilizational Identity from the Bottom Up: A Case Study of Russia and a Research Agenda. Nationalities Papers 48: 585–602, doi:10.1017/nps.2019.125
- 34.Halecki O. The Borderlands of Western Civilization. New York, 1952. 354 c.
- 35.Halecki O. The Limits and Divisions of European History. New York, 1950. 312 c.
- 36.Harari Y. N. 21 Lessons for the 21st Century. New York, 2018. 432 c.
- 37.Haynes J. A Quarter Century of the "Clash of Civilizations". Routledge, 2021. 322 c.

38. Historically Mine: The (Potentially) Legal Basis for China's Sovereignty Claims to Land in the South China Sea. Air University. URL: <https://www.airuniversity.af.edu/JIPA/Display/Article/2528218/historically-mine-the-potentially-legal-basis-for-chinas-sovereignty-claims-to/>
39. Holton G. J. Einstein, History, and Other Passions: The Rebellion Against Science at the End of the Twentieth Century. Harvard University Press, 2000. 256 c.
40. Hrycak J. Nadchodzi trzecia Ukraina. Interview with Wojciech Wojtasiewicz. URL: <https://holistic.news/nadchodzi-trzecia-ukraina/> .
41. Hsing Y. T. Making capitalism in China: the Taiwan connection. Oxford University Press, 1998. 356 c.
42. Huntington S. P. "The Clash of Civilizations?". Foreign Affairs. 1993. Vol. 72, No. 3. pp. 22–49. doi:10.2307/20045621.
43. Huntington S. P. Who Are We? America's Great Debate. New York: Free Press, 2004. 448 c.
44. Jelevich B. Historia Bałkanów. Wiek XVIII i XIX. Kraków, 2005. 412 c.
45. Keren M. A Canadian Alternative to the "Clash of Civilizations". International Journal of Canadian Studies / Revue internationale d'études canadiennes. 2008. Vol. 37. pp. 41–55.
46. Keyserlingk R. H. "Dimitri Kitsikis". In: Royal Society of Canada, vol. 52. Ottawa, 1999. pp. 125-130.
47. Kim W. B., Cho H. (eds.). Korea's Globalization. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 432 c.
48. Kitsikis D. A Comparative History of Greece and Turkey in the 20th century. Athens, 2014. 276 c.
49. Kitsikis D. Greece: Communism in a Non-Western Setting. In: Communism and Political Systems in Western Europe. Routledge, 2019. pp. 211-242.

- 50.Koneczny F. Prawa dziejowe. London: Towarzystwo im. Romana Dmowskiego, 1982. 288 с.
- 51.Kowal P. Five Rings of Empire. "New Eastern Europe". 2017. No. 2. pp. 51-59.
- 52.Krieger D. W. The Two Witnesses. Lulu Press, Inc., 2014. 234 с.
53. "Kulturelles Selbstverständnis und Koexistenz: Voraussetzungen für einen fundamentalen Dialog". Public lecture delivered at the University of Innsbruck, Austria, 19 October 1972. In: Philosophie und Politik. Innsbruck: Arbeitsgemeinschaft für Wissenschaft und Politik, 1973. pp. 75-78.
- 54.Kwak T. H. Military capabilities of South and North Korea: a comparative study. Asian Perspective. 1990. Vol. 14, No. 1. pp. 113-143.
- 55.Landau J. M. The fortunes and misfortunes of Pan-Turkism. Central Asian Survey. 1988. Vol. 7, No. 1. pp. 1-5.
- 56.Letter dated 26 September 1972, addressed to the Division of Philosophy of UNESCO. Архівне зберігання. Розміщення: Архів UNESCO, м. Париж, Франція.
- 57.Levchuk K. Eurasiansim: A Russian Monroe Doctrine. Budapest: Central European University, 2013. 316 с.
- 58.Mamdani M. Good Muslim, Bad Muslim: America, the Cold War, and the Roots of Terror. New York: Pantheon Books, 2004. 320 с.
- 59.Massignon L. La psychologie musulmane (1931). In Idem. Ecrits mémorables, vol. 1. Paris: Robert Laffont, 2009. pp. 629-645.
- 60.Mehbaliyev R. Civilizations, their nature and clash possibilities. SlideShare. URL: <https://www.slideshare.net/slideshow/rashad-mehbaliyev-civilizations-their-nature-and-clash-possibilities/5619442> .
- 61.Mirza M. "Backlash against multiculturalism?". Spiked Online. 7 April 2004. URL: <https://www.spiked-online.com/2004/04/07/backlash-against-multiculturalism/> .

- 62.Mubarak H. "Myths About Clash of Civilizations". Times of India. 28 January 1994. p. 7.
- 63.Murden S. Cultures in World Affairs. In: Baylis J., Smith S., Owens P. (eds.). The Globalization of World Politics. 5th ed. New York: Oxford University Press, 2011. pp. 416-426.
- 64.Palat M. K. Book Review on The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. India International Centre Quarterly. 1998. Vol. 25, No. 1. pp. 161-175.
- 65.Parzymies A. Muzułmanie w Bośni i Hercegowinie. In: Parzymies A. (ed.). Muzułmanie w Europie. Warszawa, 2005. pp. 75-95.
- 66.Piotrowski R. Cywilizacja po amerykańsku. In: Parzymies A. (ed.). Islam a Terroryzm. Warszawa, 2003. pp. 45-67.
- 67.Pruitt S. Why Are North and South Korea Divided. History.com. A&E Television Networks. URL: <https://www.history.com/topics/korea/korean-war> .
- 68.Puchała D. J. Theory and History in International Relations. New York: Routledge, 2003. 298 c.
- 69.Putin V. On the historical unity of Russians and Ukrainians. URL: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181> .
- 70.Quigley C. Tragedy and Hope. New York: Macmillan, 1966. 1248 c.
- 71.Said E. W. From Oslo to Iraq and the Road Map. New York: Pantheon, 2004. 344 c.
- 72.Sapelkina Z., Sapelkin Y. Ukraine's European integration strategy in the "clash of civilizations" discourse by S. Huntington. Kyiv, 2018. 246 c.
- 73.Sen, A. (2004). How does culture matter. *Culture and public action*, 38, 37-58.
- 74.Starodubrovskaya I. V. Islamic Conflict and Violence in Local Communities. Perspectives on Terrorism. 2020. Vol. 14, No. 2. pp. 80-92.

75. Szűcs J. The three historical regions of Europe. "Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae". 1983. Vol. 29. pp. 131-184.
76. "The Roots of Muslim Rage". The Atlantic. URL: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1990/09/the-roots-of-muslim-rage/304643/> .
77. Trenin D. "Welcome to Cold War II". Foreign Policy. 4 March 2014. URL: <https://foreignpolicy.com/2014/03/04/welcome-to-cold-war-ii/> .
78. TrystanCJ. Noam Chomsky on The "Clash of Civilizations". March 2, 2007. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=XXXXXX> .
79. Ukielski P. Europa Środkowa jako pole starcia Mitteleuropy i panslawizmu. "Teologia Polityczna". 2021-2022. No. 13. pp. 151-164.
80. Uvin P. Reading the Rwandan genocide. International Studies Review. 2001. Vol. 3, No. 3. pp. 75-99.
81. Walter N. "Summary of 'The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order'". Beyond Intractability. 2016. URL: <https://www.beyondintractability.org/> .
82. Wang Z. China Threat Theory Groundless. Beijing Review. 1997. Vol. 40, No. 28. pp. 8-15.
83. WashingtonPost.com: The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. The Washington Post. URL: <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/style/longterm/books/chap1/clashofcivilizations.htm> .
84. "White Paper on China's National Defence in 2000". Strategic Digest. 2000
85. Wybranowski D. "Alija Izetbegović i koncepcja 'państwa muzułmańskiego' w Bośni i Hercegowinie w XX wieku". In: Czarmańska I., Szulc W. (eds.). Balcanica Posnaniensia, vol. XVII, Poznań, 2010. pp. 112-134.

86. Wybranowski D. "Unia Europejska a zatarg muzułmański - chorwacki o Mostar w latach 90. XX w.". In: Staszczuk A., Czapiewski T. (eds.). Międzynarodowe role Unii Europejskiej - wybrane aspekty. Szczecin, 2011. pp. 50-72.
87. Wybranowski D. Między niepodległością a dezintegracją: Bośnia i Hercegowina w XX i XXI wieku. Szczecin, 2011. 332 c.
88. Yanti B. Z., Witro D. Islamic moderation as a resolution of different conflicts of religion. Andragogi. 2020. Vol. 8, No. 1. pp. 446-457.

SUMMARY

Die von Samuel P. Huntington vorgeschlagene Theorie des Kampfes der Kulturen hat sich als wirksames Instrument zur Analyse globaler Konflikte und internationaler Beziehungen in der Zeit nach dem Kalten Krieg erwiesen. Sie konzentriert sich auf kulturelle und religiöse Unterschiede als Hauptursachen für Konflikte und betont deren Bedeutung für die Gestaltung des modernen geopolitischen Weltbildes. Gleichzeitig haben die im Rahmen dieser Arbeit durchgeführten Untersuchungen sowohl die Möglichkeiten als auch die Grenzen von Huntingtons Theorie aufgezeigt.

Eine der größten Vorteile der Theorie des Kampfes der Kulturen ist ihre Fähigkeit, Konflikte zu erklären, die an kulturellen und religiösen Bruchlinien entstehen. Beispiele von Konflikten in Europa, Asien, Afrika und dem Nahen Osten zeigen, wie kulturelle und religiöse Unterschiede zu Spannungen und bewaffneten Zusammenstößen führen können. Huntington weist darauf hin, wie wichtig das Verständnis dieser Unterschiede für eine erfolgreiche internationale Politik ist, und betont die Notwendigkeit des interkulturellen Dialogs und der Zusammenarbeit, um die Gefahr von Konflikten zu verringern.

Die Theorie des Kampfes der Kulturen hat jedoch auch ihre Einschränkungen. Ihre Kritiker argumentieren, dass sie die komplexen Interaktionen zwischen den Kulturen zu sehr vereinfacht und innerzivilisatorische Konflikte außer Acht lässt. So ist die islamische Welt beispielsweise nicht monolithisch und weist erhebliche interne Spaltungen auf, wie etwa die sunnitisch-schiitische Spaltung. Eine Analyse der Konflikte in Syrien und Irak sowie der Aktivitäten radikaler Gruppen wie ISIS zeigt, dass ein Großteil der Gewalt innerhalb einer einzigen Zivilisation stattfindet.

Die Globalisierung, die die Interaktion und Vermischung der Kulturen fördert, kann kulturelle Konflikte sowohl verstärken als auch abschwächen.

Einerseits stärkt die Globalisierung kulturelle Identitäten und den Widerstand gegen westliche Einflüsse, was zu Radikalisierung und antiwestlichen Stimmungen führen kann. Andererseits schafft sie Möglichkeiten für kulturellen Austausch und Zusammenarbeit, die zu gegenseitigem Verständnis und friedlicher Koexistenz beitragen können.

Alternative Theorien und Ansätze, wie der Dialog zwischen den Zivilisationen, bieten eine andere Perspektive auf das Wesen globaler Konflikte. Sie betonen die Bedeutung der Interaktion und des gegenseitigen Respekts zwischen den Kulturen, was zum Abbau von Spannungen und zum Aufbau einer stabileren internationalen Ordnung beitragen kann. Das vom iranischen Präsidenten Mohammad Khatami vorgeschlagene Konzept des „Dialogs zwischen den Zivilisationen“ beispielsweise betont die Notwendigkeit des gegenseitigen Verständnisses und der Zusammenarbeit zur Überwindung kultureller Unterschiede.

Im heutigen Kontext ist es wichtig, sowohl die Vorteile als auch die Grenzen der Theorie des Kampfes der Kulturen zu berücksichtigen. Sie ist nach wie vor ein wichtiges Instrument zur Analyse der internationalen Beziehungen, muss aber im Lichte neuer Daten und Realitäten ergänzt und überarbeitet werden. Es ist wichtig, innerzivilisatorische Konflikte, die Auswirkungen der Globalisierung und Möglichkeiten des Dialogs und der Zusammenarbeit zwischen den Zivilisationen zu berücksichtigen.

Ein wichtiger Aspekt der Konfliktanalyse ist die Berücksichtigung des lokalen und regionalen Kontexts. Im Fall des Konflikts in der Ukraine können wir einen Zusammenprall zwischen westlichen und eurasischen Zivilisationen erkennen, bei dem die Ukraine versucht, ihre nationale Identität und ihre Integration in Europa zu behaupten, während Russland versucht, seinen Einfluss im postsowjetischen Raum zu wahren. Dies bestätigt die Relevanz von

Huntingtons Theorie des Kampfes der Kulturen, die betont, dass geopolitische Konflikte nicht nur politische, sondern auch tiefe kulturelle und zivilisatorische Wurzeln haben.

Die Konflikte im Nahen Osten werden oft durch das Prisma des islamischen Radikalismus und des Kampfes gegen den Terrorismus betrachtet. Der islamische Radikalismus, der durch Gruppen wie ISIS repräsentiert wird, ist zu einem wichtigen Faktor der Instabilität in der Region geworden. Der von den Vereinigten Staaten begonnene Krieg gegen den Terrorismus zielte auf die strategische Kontrolle der Region und den Kampf gegen den radikalen Islam ab, was Huntingtons Theorie des Kampfes der Kulturen bestätigt. Die Kriege im Irak und in Afghanistan sowie die Konflikte in Syrien, Libyen und im Jemen sind zu einem Schlachtfeld für die geopolitischen Interessen externer Mächte wie der Vereinigten Staaten und Russlands geworden, was Huntingtons Idee bestätigt, dass zivilisatorische Spaltungen zur Erreichung politischer und strategischer Ziele genutzt werden.

Die Migrationskrise in Europa ist ebenfalls ein wichtiger Aspekt des Zusammenpralls der Zivilisationen. Der Zustrom von Flüchtlingen aus dem Nahen Osten und Afrika hat die europäischen Länder vor große soziale und politische Herausforderungen gestellt und zu einem Anstieg von Nationalismus und Fremdenfeindlichkeit geführt. Die Probleme der kulturellen Assimilation und der Integration von Migranten in die europäischen Gesellschaften sind zu zentralen Themen geworden, die zu politischen Krisen und dem Aufstieg rechtspopulistischer Parteien geführt haben.

Darüber hinaus können Konflikte in Asien, wie die Konfrontation im Südchinesischen Meer, auch durch die Perspektive der Theorie des Zusammenpralls der Zivilisationen betrachtet werden. An diesem regionalen Konflikt sind mehrere asiatische Länder beteiligt, die unterschiedlichen kulturellen

und zivilisatorischen Gruppen angehören. China stützt seine Ansprüche auf historische und kulturelle Gründe, die ein tiefes zivilisatorisches Erbe und den Wunsch nach historischer Kontinuität widerspiegeln. Andere Länder in der Region, wie die Philippinen und Vietnam, lehnen diese Ansprüche ab, was den Zusammenprall verschiedener zivilisatorischer Gruppen verdeutlicht.

Die Analyse der gegenwärtigen geopolitischen Konflikte zeigt, dass Huntingtons Theorie des Kampfes der Kulturen weiterhin relevant ist, aber weiterentwickelt und ergänzt werden muss. Es ist wichtig, die Komplexität und Vielschichtigkeit moderner Konflikte zu berücksichtigen, bei denen kulturelle und religiöse Unterschiede nur eine von vielen Komponenten sind.